

MIND HER BUSINESS

DOSSIER

ONDERNEMEN IN

KRUISPUNTPERSPECTIEF

ella

kenniscentrum
gender en etniciteit

Vlaanderen
is gelijke kansen

*What if I fall?
Oh but my darling
What if you fly?*

Erin Hansen

ELLA VZW | KENNISCENTRUM GENDER EN ETNICITEIT

Middaglijnstraat 10
1210 Brussel

MIND HER BUSINESS

Dossier 'Ondernemen in kruispuntperspectief'

Auteur: Merel Terlien

Redactie: Sarah Scheepers, Fatma Arikoglu, Carolina Mojica, Sophie Withaeckx en Silke Hartmann

Ondersteuning en transcripties: Veerle Soetaert, Kevin Rosseel, Franne Mullens, Emmie Van Speybroeck en Valérie Claessens

Lay-out: Mieke Verschaeve
2017

Dit project werd mogelijk gemaakt door Gelijke Kansen Vlaanderen.

MET DANK AAN:

De vrouwen met ondernemingszin die ella met hun verhaal inspireerden en inzicht gaven in hun trajecten naar zelfstandig ondernemerschap. Jullie moed en energie gaven ons vleugels.

Alle bevraagde ondernemersorganisaties en -initiatieven in Vlaanderen en het Brussels Gewest. Met de bezoeken aan jullie organisaties ging er een nieuwe wereld open voor ella. Veel dank voor de gastvrijheid, de openheid en jullie creativiteit.

De ella-collega's Sarah, Fatma, Carolina, Silke en Veerle.

Jullie weten waarom.

De bestuursleden van ella. Veel dank voor jullie feedback, de omkadering en jullie vertrouwen.

INHOUDSOPGAVE

ONDERNEMERSCHAP?	5
INITIATIEVEN VOOR VERSCHILLENDE DOELGROEPEN	5
EERSTE VERKENNING ELLA	6
ONDERZOEKSVRAGEN EN -OPZET	7
Geografische verantwoording project	8
Bevraagde vrouwen en organisaties	8
Enkele belangrijke kanttekeningen	9
OPZET DOSSIER	10
Het ruimere kader: ondernemerschap in Vlaanderen en Brussel	10
Situatie en drijfveren onderne.e.m.st.ers met een migratieachtergrond niet eenduidig	11
VEEL JONGEREN WILLEN EEN EIGEN ZAAK STARTEN	12
BELGIË ONDERNEMERSLAND?	12
ONEVENREDIG AANTAL VROUWELIJKE ONDERNEMERS	12
WEINIG RAPPORTEN EN ARTIKELS INTERSECTIONEEL	13
DE ERVARINGEN VAN TWEE TOONAANGEVENDE ONDERNEEMSTERS	15
Rachida Aziz uit Brussel	16
Nazih Joundi uit Antwerpen	17
VROUWELIJKE ONDERNEMERS ZIJN NIET ENKEL ONDERVERTEGENWOORDIGD: OOK MINDER INKOMSTEN	18
STEREOTYPEN EN HUN GEGENDERDE MATERIËLE EFFECTEN	18
ZELFSTANDIGE ARBEID VROUWEN OVER DE HELE LINIE (IETS) MINDER WERKBAAR	20
CENTRALE BEVINDINGEN UIT DE BEVRAGINGEN EN DIEPTE-INTERVIEWS	21
Enkele vaststellingen vooraf	21
Over wat volgt	23
VOOROORDELEN, STEREOTYPEN, UITSLUITING EN EFFECTIEVE DISCRIMINATIE	24
BEHOEFTE AAN AUTONOMIE	25
INFORMATIE EN AANBOD VOOR PRE-STARTERS NOG ONVOLDOENDE GEKEND EN SOMS MOEILIJK TE VINDEN	26
VERSNIPPERDE INFORMATIE	27
NOOD AAN TOEGANKELIJKE EN CONCRETE INFORMATIE	30
NOOD AAN EEN STARTKAPITAAL. OOK ZONDER INTERESTEN EN VOOR ONDERNE.E.M.ST.ERS ZONDER DRAAGKRACHTIG NETWERK	32
NOOD AAN GEDIVERSIFIEERDE EN TOEGANKELIJKE NETWERKBIJEENKOMSTEN	34
BEHOEFTE AAN ACTIVITEITEN VOOR VROUWEN MET ONDERNEMINGSZIN	35
AANDACHT VOOR DE ONTWIKKELING VAN EEN 'WERKGEVERSMENTALITEIT'	37
HET BELANG VAN BREDERE ONDERSTEUNING	38
DE COMBINATIE ZELFSTANDIGE ARBEID-ZORG	38
SAMENVATTING BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN BEVRAGINGEN EN INTERVIEWS	39
CONCLUSIE	40
Het antwoord op beide hoofdvragen	41
AANBEVELINGEN	42
GOEDE INTERSECTIONELE PRAKTIJKEN	44
Bijlagen	46

"Het is mijn droom om mijn eigen juwelen te maken en die dan te verkopen."
Ka., pre-starter, één van de geïnterviewden in Brussel

"Ik heb interesse in ondernemerschap omdat ik een bijdrage wil leveren aan een betere wereld."

L., geïnteresseerd in ondernemerschap, één van de bevroagden in Vlaanderen

"Ondernemerschap is voor mij: beschikken over de tijd. Ik wil vrouwen online coachen op vlak van arbeid en partnergeweld."

P., pre-starter, één van de bevroagden in Vlaanderen

"Drie jaar geleden heb ik de eerste stappen gezet om een eigen zaak te starten. Ik wilde baas zijn over mijn eigen hoofd!"

K., onderneemster, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

"Ik wil mijn werk beter kunnen combineren met zorgtaken. Ik wil als zelfstandige banketbakker worden en/of een theehuis openen."

T., geïnteresseerd in ondernemerschap, één van de bevroagden in Vlaanderen

"Voor mij is ondernemen: zelfstandig een zaak openen, offline of online, initiatieven nemen voor vernieuwing en innovatie. Ook in gevestigde instellingen."

Kh., geïnteresseerd in ondernemerschap, één van de bevroagden in Brussel

"Ik ben graag zelfstandig en onafhankelijk. Mijn liefde voor ondernemen en internationale bedrijven is alleen maar toegenomen. (...) Ik kom uit een gezin dat het niet breed had. Ik wil niet afhankelijk zijn van een werkgever. Die kan je ontslaan en geen goed gevoel geven."

Y., starter, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

"De realiteit is nog altijd erg hard, dat klopt. Ook voor mij. Ik ben zeven jaar geleden vaak uitgelachen: ik had geen netwerk, geen geld, niets. Maar ik zie meer dan ooit een opening. Ik wil dat jongeren weten: ik zal tegen discriminatie aanlopen, ik zal teleurgesteld raken. Maar ook: ik ga op zoek naar de deur die wel open gaat.¹"

Sihame El Kaouakibi,
oprichtster en coördinator van Let's Go Urban

¹ De Standaard, Sihame El Kaouakibi, de passionara van Let's Go Urban.

'Ik ben nog nooit zo onzeker geweest', 20 februari 2016.

URL: http://www.standaard.be/cnt/dmf20160218_02136387

ONDERNEMERSCHAP?

Onder ondernemerschap verstaat ella het ontplooiën van een professionele commerciële of niet-commerciële activiteit, alleen of met anderen. Dat kan gaan van de oprichting van een vzw of een coöperatief, tot de start van een bvba, en alles daartussenin. ella beziet ondernemerschap niet als iets dat losstaat van loonarbeid. Ondernemerschap en tewerkstelling zijn communicerende vaten – al is de ‘communicatie’ tussen die twee ‘vaten’ niet altijd causaal en direct. ella ijvert voor een open, ondersteunend, bruisend en creatief ondernemersklimaat en tegelijkertijd voor een arbeidsmarkt zonder discriminatie, met gelijke kansen én kwalitatieve jobs.

Zelfstandig ondernemerschap is in Vlaanderen, Brussel, en ruimer in België, een ‘trending topic’. Het ene na het andere artikel over ondernemerschap verschijnt. Met de regelmaat van de klok worden onderzoeken en rapporten over het onderwerp gepubliceerd. Hoewel België geen land is met veel nieuwe ondernemingen, stijgt het aantal nieuwe zaken en neemt het aantal ondernemers toe onder verschillende lagen van de bevolking. In 2016 telde België een historisch hoog aantal starters². *Vanaf pagina 10 vindt u meer cijfermateriaal over ondernemerschap in Vlaanderen, Brussel en België.* Maar er is een duidelijk verschil tussen de positie van vrouwelijke en mannelijke ondernemers. Ondernemsters zijn niet alleen minder talrijk, ook is hun positie op verschillende vlakken precairder dan die van mannen. Denk bijvoorbeeld aan de significante verschillen in jaarinkomen tussen vrouwelijke en mannelijke zelfstandigen. *Hier leest u meer over vanaf pagina 18.* De precieze positie van ondernemsters met een migratieachtergrond is (nog) vrij onduidelijk³. ella tracht met dit dossier meer inzicht te verschaffen in hun posities, noden en dromen.

INITIATIEVEN VOOR VERSCHILLENDE DOELGROEPEN

Medio 2015 stelde ella vzw | kenniscentrum gender en etniciteit, na een eerste verkenning van het thema vast dat er in de kantlijn doorheen de afgelopen jaren verschillende initiatieven zijn opgezet om bepaalde groepen, die niet door de reguliere campagnes en stimulansen bereikt werden, aan te moedigen om de stap naar het ondernemerschap te zetten. Een voorbeeld daarvan is project Atlas (Gent, 2008), dat allochtonen (in het bijzonder mensen met Turkse roots) stimuleert om een eigen zaak op te starten. Ook zijn er organisaties, zoals bijvoorbeeld Markant vzw, die een specifieke doelgroep (in dit geval vrouwen) ondersteunen naar een loopbaan als zelfstandig ondernemer.

² De Tijd, Nooit méér starters dan vorig jaar, 9 januari 2016. URL: http://www.tijd.be/politiek_economie/belgie_economie/Nooit_meer_starters_dan_vorig_jaar.9848837-3148.art

³ Onder vrouwen met een migratieachtergrond verstaat ella vrouwelijke nieuwkomers en vrouwelijke migranten van de eerste, tweede, derde én vierde generatie buiten de EU én uit andere EU-landen. De vrouwen die ella gedurende het actie-onderzoek ontmoette hadden vooral wortels in het Midden-Oosten en de Maghrebregio. Het waren veelal tweede- en derdegeneratiemigrantenvrouwen, al heeft ella ook een diepte-interview afgenomen met een vrouwelijke nieuwkomer.

EERSTE VERKENNING ELLA

Na een eerste verkenning constateerde ella in 2015 dat vrouwen met een migratieachtergrond relatief onzichtbaar zijn, en doorgaans niet bereikt worden, door enerzijds projecten en organisaties die zich richten op aspirant-ondernemers, en anderzijds door initiatieven voor mensen met een migratieachtergrond. Bij die laatste initiatieven is er vaak vooral oog voor potentiële mannelijke zelfstandigen met een migratiegeschiedenis. ella formuleerde de hypothese dat vrouwen met een migratieachtergrond zich doorgaans niet beschouwen als ‘ondernemend’ omdat zij geen expliciete doelgroep vormen voor het aanbod en daardoor niet direct worden aangesproken, én omdat zij weinig ondernemende rolmodellen denken te hebben om zich aan te spiegelen en aan op te trekken. Hierdoor wordt een grote groep, met veel potentieel, onvoldoende bereikt, gestimuleerd en ondersteund.

Dit dossier is één van de resultaten van eenjarig ella-project

Eind 2015 werkte ella een projectvoorstel uit over ondernemerschap in kruispuntperspectief⁴. Op basis van de bovenstaande verkenning formuleerde ella, vertrekkende van de bovenstaande hypothese, twee hoofdvragen. *Zie pagina 7*. Gezien het beperkte karakter van de verkenning gebruikte ella de verzamelde informatie vooral als achtergrondmateriaal.

Het dossier dat voor u ligt is één van de resultaten van het project ‘Gezocht: ondernemer (v). Ondernemen in intersectioneel⁵ perspectief’ dat startte op 1 februari 2016 en eindigde op 31 januari 2017. Het project werd volledig gesteund door Gelijke Kansen Vlaanderen. In het kader van het project vonden verschillende activiteiten plaats. Zo organiseerde ella in juni 2016 in samenwerking met Univers’elle (het vrouwen netwerk van IN-Gent vzw) en microStart Gent de workshop ‘Ondernemen voor beginners’ in Gent. In het najaar volgde er de online cursus ‘Ga ervoor. Handvatten voor het starten van een eigen zaak’, bestaande uit negen video’s met opdrachten, in samenwerking met Victoria Vandersteen van TradAction waar zich ruim 100 deelne.e.m.st.ers voor inschreven⁶. Eind oktober vond de informatie- en inspiratieavond ‘Mind your business’ plaats in het Brusselse Amazone. Vier ondernemers van etnisch-culturele minderheidsgroepen vertelden over hun zaak en het traject dat zij hebben afgelegd. Op het podium verschenen verschillende rolmodellen met zaken in diverse sectoren. Tevens was er een Q&A-sessie met deskundigen van onder andere Unizo en Zenito. Het was een feestelijke, inspirerende avond waar een foto- en videoverslag van is gemaakt⁷. Ook gaf ella een jaaragenda (2017) uit met als thema ‘vrouwelijk ondernemerschap’.

4 Volgens het intersectionele- of kruispuntdenken bevindt ieder individu zich op verschillende sociale identiteitsassen. Al die assen, gender, etniciteit, sociaal-economische klasse enzovoort, zijn niet afzonderlijk werkzaam maar tegelijkertijd. Zo bepaalt je gender mee je etnische positie. Dat maakt dat een zwarte vrouw een andere maatschappelijke positie heeft dan een zwarte man. De expertise van ella situeert zich op het snijpunt van gender en etniciteit. ella verspreidt kennis over kruispuntdenken in Vlaanderen en Brussel aan de hand van vormingen, dossiers, studiedagen en intervisietrajecten. ella ontwikkelde de handleiding ‘Intersectioneel denken’ voor professionelen die intersectionaliteit in de eigen organisatie willen toepassen. De gids is gratis te raadplegen via de ella-site: <http://www.ellavzw.be/node/4/publicaties/handleiding-intersectioneel-denken>

5 Een intersectioneel perspectief is hetzelfde als een kruispuntperspectief. Zie voor meer informatie voetnoot 4.

6 Voor ‘Ga ervoor’ schreven zich hoofdzakelijk vrouwen met ondernemingszin met een migratiegeschiedenis in. Ook enkele ‘witte’ vrouwen namen deel aan de e-cursus evenals een handjevol mannen. TradAction en ella gaven de video’s inhoudelijk vorm op basis van de eigen expertise. Voor de content vertrokken we van de posities en noden van prestartende vrouwen met een migratieachtergrond. De video’s hadden thema’s als ‘jobs als zelfstandige’, communicatie, marketing, omgaan met weerstand en het bepalen van een goede prijs. De deelne.e.m.st.ers werden actief opgevolgd in een besloten Facebookgroep.

7 Beide verslagen verschijnen dit voorjaar op de ella-website: www.ellavzw.be

Onderzoeksvragen en -opzet

Voor het actie-onderzoek waar dit rapport het resultaat van is, sprak ella met ondernemers met een migratieachtergrond in Vlaanderen en Brussel.

Wat voor zelfstandige activiteit willen zij starten, waarom overwegen zij zelfstandig ondernemerschap, zijn zij vertrouwd met het aanbod voor startende onderne.e.m.st.ers, waar kloppen zij aan voor informatie en ondersteuning en hebben zij noden waar het huidige aanbod (nog) niet aan beantwoordt?

Aan de hand van gesprekken met vrouwelijke (pre-)starters⁸ met een migratieachtergrond (zie bijlage 1 voor een overzicht van hun profielen), interviews met medewerk.st.ers van generieke ondernemersorganisaties en projecten en initiatieven voor doelgroepen (zie bijlage 2 voor een overzicht van de bevroagde initiatieven) én literatuuronderzoek⁹, kwamen wij tot dit dossier waarin we nagaan in hoeverre de initiële hypothese die ella in 2015 formuleerde, klopt. We vertrekken daarbij steeds vanuit de positie en verhalen van de bevroagde en geïnterviewde ondernemers.

De initiële hypothese van ella uit 2015 valt uiteen in twee vragen:

Is het zo dat het huidige aanbod voor (pre-)startende onderne.e.m.st.ers zich primair richt op vrouwen enerzijds en mensen met een migratieachtergrond anderzijds en dat de assen gender en etniciteit niet systematisch gekruist worden?

In hoeverre worden vrouwelijke (aspirant-)ondernemers met een migratieachtergrond bereikt en bediend door het aanbod voor startende onderne.e.m.st.ers?

De bovenstaande vragen zullen aan het einde van het rapport, na een overzicht van de ruimere context en de belangrijkste bevindingen van het kwalitatieve actie-onderzoek, worden beantwoord.

8 Pre-starters zijn mensen (v/x/m) die zich oriënteren op zelfstandig ondernemerschap of vrouwen en mannen die effectief bezig zijn met de opstart van hun eigen zaak. Starters zijn reeds begonnen als zelfstandig onderne.e.m.st.er.

9 ella raadpleegde voor dit dossier enkel recente (onderzoeks)literatuur (materiaal dat verscheen na 2010).

Geografische verantwoording project

ella was initieel van plan om dit participatieve actieonderzoek geografisch af te bakenen tot Vlaanderen. Echter, al snel bleken er verschillende vernieuwende projecten met oog voor inclusie en diversiteit voor ondernemende vrouwen te zijn opgezet in Brussel. Een voorbeeld daarvan is TOV (Traject Ondernemende Vrouwen) van Markant vzw¹⁰ in samenwerking met Zenitor en Unizo Vlaams-Brabant en Brussel met steun van Brussels minister van Gelijke Kansen Bianca Debaets. TOV heeft structureel oog voor diversiteit op vlak van gender en etniciteit. Zo zijn de panels van de Ja of Nee-café's¹¹ etnisch en religieus divers én hebben de zelfstandige vrouwen andere zaken en gezinssamenstellingen. Die diversiteit vertaalt zich tevens in het communicatiemateriaal van het project. TOV beoogt expliciet om vrouwen met diverse achtergronden aan te spreken en te bereiken. Daar lijkt Markant zeer goed in te slagen. Bovendien zet het Brussels Hoofdstedelijk Gewest nadrukkelijk in op vrouwelijk ondernemerschap. Zo heeft het Gewest in 2015 een onderzoek uitgeschreven naar vrouwelijk ondernemerschap in Brussel¹² en beheert het een online portaal voor vrouwelijk ondernemerschap (Women in Business¹³). Om deze interessante initiatieven mee te kunnen nemen, en te kunnen bestuderen, besloot ella om de geografische reikwijdte van het project te verruimen.

Bevraagde vrouwen en organisaties

Voor dit dossier heeft ella, zoals gezegd, vrouwelijke (pre-)starters met een migratieachtergrond bevraagd over hun positie, dromen en noden.

De bevraging van de ondernemende vrouwen gebeurde schriftelijk online aan de hand van twee verschillende vragenlijsten – één voor geïnteresseerden en (pre-)starters en één voor startende en reeds gevestigde ondernemsters. De vragenlijsten werden voorafgaand aan de start van de e-cursus 'Ga ervoor' bezorgd aan de deelne.e.m.st.ers. Helaas hebben niet alle deelne.e.m.st.ers de vragen beantwoord. De ingediende enquêtes waren bovendien niet altijd volledig ingevuld. Om die reden besloot ella om aanvullend tien ondernemende vrouwen met een migratieachtergrond te benaderen voor een diepte-interview. Aangezien deze werkwijze zeer tijdsintensief is heeft ella maar een beperkt aantal vrouwen met verscheidene profielen kunnen interviewen (*zie bijlage 1 voor een overzicht*). ella verwijst in dit dossier naar de *geïnterviewde vrouwen* als de vrouwen met wie ze een diepte-interview heeft afgenomen. De *bevraagde vrouwen* zijn de vrouwen met wie ella korter heeft gesproken evenals de vrouwen die de online vragenlijst hebben ingevuld.

De diepte-interviews verliepen semigestructureerd. Er werd in de interviews gepeild naar:

- > De huidige positie van de ondernemster (werkloos, werkend, (pre-)starter, zelfstandige in bijberoep, zelfstandige in hoofdberoep)
- > De professionele traject(en) in een notendop
- > Het idee voor een zelfstandige activiteit of eigen zaak
- > Positieve en negatieve ervaringen als (pre-)starter of zelfstandig
- > Eventue.e.l.e. contact(en) met organisaties (en websites) voor (startende) onderne.e.m.st.ers
- > Eventuele onbeantwoorde noden als (pre-)starter of gevestigde zelfstandige
- > Aanbevelingen (wat zou je doen als jij minister van Ondernemerschap was in Vlaanderen, Brussel of België?)

Tevens was er ruimte voor thema's die de vrouwen zelf aandroegen zoals de combinatie (zelfstandige) arbeid en gezin.

¹⁰ Zie: <http://www.markantvzw.be/tovinbrussel/>

¹¹ Tijdens de Ja of Nee-café's vertelden, de laatste heeft intussen plaatsgevonden, ervaren Brusselse ondernemsters openhartig over hun ervaringen. Na afloop konden de deelnemsters hen in kleine groepjes vragen stellen en onderling netwerken. Zie voor meer informatie: <http://www.markantvzw.be/tovinbrussel/ja-of-nee-cafe>

¹² Zie: http://www.womeninbusiness.be/wp-content/uploads/2014/01/1358-eef_nl2.pdf & <http://www.womeninbusiness.be/wp-content/uploads/2015/12/Barometer-Vrouwelijke-Onderneemsters-Brussel-2015.pdf>

¹³ Zie: www.womeninbusiness.be

ella heeft voor de totstandkoming van dit rapport tevens generieke werkingen en organisaties in Vlaanderen en Brussel bezocht, zoals Starterslabo en UNIZO, evenals organisaties en projecten die zich specifiek richten op één of meerdere doelgroepen, waaronder Markant vzw en AZO (Allochtone Zelfstandige Ondernemers). ella heeft zich enkel gericht op publieke en semipublieke initiatieven, zoals Maak werk van je zaak van Syntra Vlaanderen en VDAB, en initiatieven die financieel ondersteund worden met overheidsgeld. ella sprak met medewerkers van deze organisaties en bekeek het aanbod en de inhoud ervan.

Enkele belangrijke kanttekeningen

Gezien het hoogdrempelige karakter van de vragenlijsten voor de ondernemende vrouwen (online én in het Nederlands, enkel voor deelneemsters van 'Ga ervoor') heeft ella met de enquêtes verschillende profielen bovengemiddeld veel bereikt, waaronder hogeschoolde vrouwen uit de middenklasse, en andere helemaal niet. Denk bijvoorbeeld aan analfabete en laaggeletterde vrouwen, of vrouwen zonder toegang tot een computer en/of beperkte computervaardigheden. Toch is de enquête ook ingevuld door bijvoorbeeld enkele anderstalige vrouwen en alleenstaande moeders met ondernemingszin. Om zicht te krijgen op de positie en noden van kwetsbare vrouwen met ondernemingszin heeft ella twee keer uitvoerig gesproken met Bruxelles Vivre Ensemble – Samen Leven Brussel. ella heeft onvoldoende vrouwen bevestigd om in dit rapport representatieve uitspraken te kunnen doen. Een aanvullende grootschalige kwantitatieve studie strekt dan ook tot de aanbeveling.

Met dit dossier biedt ella *inzicht* in de ervaringen, drijfveren en noden van een aantal, op diverse vlakken zeer verschillende, ondernemende vrouwen met een migratieachtergrond. Een van de onderzoeksaanbevelingen uit een recent rapport over superdivers ondernemerschap van het Vlaams Steunpunt Inburgering en Integratie is het peilen naar informatie die niet in administratieve databanken voorhanden is, zoals de motivatie om te ondernemen en de ondersteuning van ondernemers¹⁴. ella poogt met dit dossier zoveel mogelijk aan deze kwalitatieve noden te voldoen.

De geïnterviewde vrouwen hebben roots in Turkije, het Midden-Oosten, de Maghrebregio en West-Afrika en verschillen in leeftijd, religie/levensbeschouwing, sociaal-economische positie, opleidingsniveau, gezinssamenstelling en Nederlandse (en Franse) taalvaardigheden. Ook verschillen de business-ideeën van de vrouwen, evenals de fase waarin zij zich bevinden (van pre-starter tot gevestigd onderneemster).

Op basis van de verhalen van de vrouwen krijgen we zicht op enkele sterktes, zwaktes en lacunes van het huidige aanbod voor startende onderneemsters in Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De ervaringen van de vrouwen worden in de weerslag van de belangrijkste bevindingen getoetst en gekaderd aan de hand van de informatie die naar voren kwam in de gesprekken met 'het aanbod' (de medewerkers van de bevestigde organisaties voor startende ondernemers (v/x/m) in Vlaanderen en Brussel) en recente literatuur over superdivers, 'etnisch', 'allochtoon' en vrouwelijk ondernemerschap in Vlaanderen, Brussel en België.

¹⁴ Steunpunt Inburgering en Integratie, Superdivers ondernemerschap in Antwerpen. Een vervolgstudie van zelfstandigen met een niet-EU-herkomst, 2015. URL: [https://www.uantwerpen.be/images/uantwerpen/container29971/files/Rapporten/Superdivers%20ondernemerschap_final_19_11_2015%20\(1\).pdf](https://www.uantwerpen.be/images/uantwerpen/container29971/files/Rapporten/Superdivers%20ondernemerschap_final_19_11_2015%20(1).pdf), p. 73 & 74

Opzet dossier

Na een overzicht van de stand van zaken van ondernemerschap in Vlaanderen, Brussel en België volgt er een weergave van de belangrijkste bevindingen van het actie-onderzoek. Deze resultaten worden telkens geïllustreerd met citaten van de bevraagde geïnterviewde vrouwen. ella heeft ervoor gekozen om de citaten van de vrouwen in de oorspronkelijke taal weer te geven. Alle citaten worden in het Nederlands geparafraseerd of samengevat in de lopende tekst. Na een uiteenzetting van de kwalitatieve onderzoeksresultaten volgt de conclusie en een overzicht van beleidsaanbevelingen. Op pagina 44 en 45 lees je meer over enkele recente en minder recente goede en inspirerende praktijken op het snijpunt van gender en etniciteit. ella wenst je veel leesplezier!

Het ruimere kader: ondernemerschap in Vlaanderen en Brussel

*Zelfstandig
ondernemerschap:
Booming
business*

Ondernemen is 'hot'. Ondernemerschap 'boomt'.

Op 31 december 2015 telde België ruim een miljoen, namelijk 1.035.468, zelfstandigen (v/x/m).

In 2015 nam zowel het aantal zelfstandigen in hoofdberoep als in bijberoep toe. Het totaal aantal vrouwelijke zelfstandigen in hoofdberoep steeg van 237.458 naar 241.752. Het aantal onderneemsters in bijberoep nam toe van 89.289 naar 92.657¹⁵.

De Morgen kopte in 2015 al:

Steeds meer vrouwen starten als zelfstandige

23-06-15, 21.49u - Bron: Belga

Het aantal vrouwelijke ondernemers nam in 10 jaar tijd toe met 36% in het Vlaams Gewest en 28% in Brussel¹⁶. Toch telt België het minst aantal vrouwelijke zelfstandigen van alle lidstaten van de EU¹⁷.

Niet alleen neemt het aantal vrouwelijke zelfstandigen de laatste jaren toe. Ook mensen met een migratieachtergrond ondernemen in toenemende mate. In mei 2015 schreef De Morgen:

*Migranten werken meer, ondernemen meer
en mikken hoger*

08-05-15, 07.02u - Sofie Vanlommel

¹⁵ EWI Vlaanderen, Toename van het aantal zelfstandigen, zowel in hoofdberoep als bijberoep, 1 juli 2016. URL: <http://www.ewi-vlaanderen.be/nieuws/toename-van-het-aantal-zelfstandigen-zowel-hoofdberoep-als-bijberoep>

¹⁶ Vrouwelijk ondernemerschap in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 2014. URL: http://www.womeninbusiness.be/wp-content/uploads/2014/01/1358-eef_nl2.pdf, p. 72

¹⁷ Barometer Vrouwelijk Ondernemerschap Brussel 2015. URL: <http://www.womeninbusiness.be/wp-content/uploads/2015/12/Barometer-Vrouwelijke-Onderneemschap-Brussel-2015.pdf>, p. 5

Uit de Herkomstmonitor 2015 van het Vlaams departement Werk en Sociale Economie blijkt dat één op de zeven onderne.e.m.st.ers in Vlaanderen ‘vreemde roots’ heeft¹⁸. Dat betekent dat de onderne.e.m.st.er, of één of beide ouders van de zelfstandige (v/m/x), niet in België is geboren. De stijging van het aantal onderne.e.m.st.ers met buitenlandse roots is spectaculair. Tussen 2010 en 2015 nam het aantal zelfstandigen met wortels buiten Europa toe met maar liefst 33%. Het aantal zelfstandigen van niet-Belgische Europese herkomst steeg met 16,5%. Tegelijkertijd stagneerde het aandeel zelfstandigen van Belgische herkomst¹⁹.

Uit onderzoek van de Universiteit Antwerpen blijkt dat er de laatste jaren niet alleen meer, maar ook anders zaken wordt gedaan door onderne.e.m.st.ers van ‘buitenlandse herkomst’. De zogenaamde ‘tweede generatieondernemers’ profileren zich in tegenstelling tot voorheen vooral in de financiële- en vastgoedsector en hebben een ‘scherpere businessmentaliteit’ dan de vorige generatie²⁰.

Situatie en drijfveren onderne.e.m.st.ers met een migratieachtergrond niet eenduidig

Uit een rapport in het kader van het project ‘AlloInno’ (Allochtoon Innoveren) blijkt dat ‘allochtone’ onderne.e.m.st.ers in verhouding tot ‘autochtone’ zelfstandigen vaker ondernemen uit noodzaak²¹. Zogenaamde ‘noodzaakondernemers’ willen, of moeten, vaak op korte termijn een zeker inkomen vergaren voor hun gezin en beschikken mogelijk niet over alle ondernemerscompetenties²². ‘Allochtone’ pre-starters missen veelal enkele belangrijke formele contacten in hun netwerk en beschikken vaak over een klein startkapitaal, aldus het rapport²³. ‘Allochtone noodzaakondernemers’ vertonen volgens de auteurs kopieergedrag, zijn niet innoverend en maken in sommige gevallen hun studies niet af²⁴. Als gevolg starten ‘noodzaakondernemers’ met een beperkt financieel en sociaal kapitaal en een weinig vernieuwend bedrijfsconcept in zogenaamde ‘verzadigde markten’²⁵. In een rapport van het Vlaams Steunpunt Inburgering en Integratie over superdivers ondernemerschap in Antwerpen wordt dit beeld van ‘allochtone pre-starters’ en ‘noodzaakondernemers’ genuanceerd. Zo stellen de onderzoekers dat het beeld van onderne.e.m.st.ers van buitenlandse herkomst er een is van weinig nuance. Ze wijzen op het feit dat vele onderne.e.m.st.ers van buitenlandse herkomst van de eerste generatie bedrijven starten in andere dan de ‘laagdrempelige sectoren’²⁶. Verder blijkt uit het rapport van het Vlaams Steunpunt dat onderne.e.m.st.ers met een migratieachtergrond van de tweede generatie in Antwerpen minder vaak ondernemen uit noodzaak dan zelfstandig onderne.e.m.st.ers van de eerste generatie²⁷.

18 Departement Werk en Sociale Economie, Herkomstmonitor 2015. Arbeidsmarktpositie van personen met een buitenlandse herkomst op basis van administratieve gegevens. URL: http://www.werk.be/sites/default/files/herkomstmonitor_2015.pdf

19 Vlaams Steunpunt Inburgering en Integratie, Superdivers ondernemerschap in Antwerpen. Een vervolgstudie van zelfstandigen met een niet-EU-herkomst, 2015. URL: , p. 6

20 De Morgen, Migranten werken meer, ondernemen meer en mikken hoger, 8 mei 2015. URL: <http://www.demorgen.be/binnenland/migranten-werken-meer-ondernemen-meer-en-mikken-hoger-bb6cbf84/>

21 AlloInno, Analyse allochtone pre-starters, tips en tricks, 2015. URL: <http://www.alloinno.be/wp-content/uploads/2015/12/Tips-tricks.pdf>, p. 1

22 Idem

23 Idem

24 Idem

25 Idem

26 Vlaams Steunpunt Inburgering en Integratie, Superdivers ondernemerschap in Antwerpen. Een vervolgstudie van zelfstandigen met een niet-EU-herkomst, 2015. URL: [https://www.uantwerpen.be/images/uantwerpen/container29971/files/Rapporten/Superdivers%20ondernemerschap_final_19_11_2015%20\(1\).pdf](https://www.uantwerpen.be/images/uantwerpen/container29971/files/Rapporten/Superdivers%20ondernemerschap_final_19_11_2015%20(1).pdf), p. 6

27 Idem, p. 70

VEEL JONGEREN WILLEN EEN EIGEN ZAAK STARTEN

Ook jongeren zijn gebeten door ondernemerschap. Uit een recent kwalitatief participatieonderzoek van de Ambrassade blijkt dat 75% van de ondervraagde jongeren droomt van een toekomst als zelfstandig onderne.e.m.st.er, al zijn hun dromen eerder vaag²⁸. Ondernemerschap spreekt hen vooral aan omwille van de vrijheid en flexibiliteit²⁹.

De Tijd berichtte eind november 2016 dat ook Vlaamse studenten massaal aan het ondernemen slaan. De KU Leuven kon de laatste twee jaar al meer dan 100 studenten en onderzoekers helpen met ondernemingsplannen. Een evenement in Leuven van één van de studentenkringen over ondernemerschap trok ruim 800 bezoekers. Ook de UGent telde een recordaantal inschrijvingen voor de leerlijn ondernemen, wel 684. Het aantal student-ondernemers aan de UGent is in vier jaar tijd bijna verdubbeld³⁰.

BELGIË ONDERNEMERSLAND?

Ondernemerschap leeft onder diverse groepen en in vrijwel alle lagen van de samenleving in een land dat niet direct bekend staat als een broedplaats voor nieuwe zakelijke initiatieven. België telt immers het laagste aantal nieuwe ondernemingen van alle EU-lidstaten³¹. Als onderne.e.m.st.ers in België een zaak openen doen zij dat echter wel op opvallend duurzame wijze. België kent de laagste stopzettingsgraad van ondernemingen in de EU³².

ONEVENREDIG AANTAL VROUWELIJKE ONDERNEMERS De kloof nader bekeken met een intersectionele bril

Ondanks de toename van het aantal vrouwelijke zelfstandigen gaapt er een groot gat tussen het aantal vrouwelijke en het aantal mannelijke ondernemers. Slechts 34% van de Belgische ondernemers is vrouw³³ (en 41% van de starters³⁴). Het aantal vrouwelijke zelfstandigen neemt het laatste decennium gestaag toe³⁵. Het is niet altijd duidelijk welke etniciteit of herkomst de Belgische onderneemsters hebben.

28 De Ambrassade, Op weg naar werk, 2016. URL: https://ambrassade.be/sites/default/files/pers/de_ambrassade_onderzoeksrapport_werk-groot_rapport.pdf, p. 47

29 Idem

30 De Tijd, Studenten slaan aan het ondernemen, 22 november 2016. URL:

http://www.tijd.be/dossier/krant/Studenten_slaan_aan_het_ondernemen.9833436-2972.art?ckc=1

31 1819.brussels, 3.6%: het percentage nieuwe ondernemingen is in België het laagste van de hele EU, 18 januari

2016. URL: <http://www.1819.be/nl/blog/36-het-percentage-nieuwe-ondernemingen-belgie-het-laagste-van-de-hele-eu>

32 Idem

33 zij-kant, Wie zijn de ondernemende vrouwen?, 19 februari 2016. URL: <http://www.zij-kant.be/wie-zijn-de-ondernemende-vrouwen/>

34 Idem

35 De Redactie, Vrouwelijke ondernemers kappen er sneller mee dan mannen, 12 juni 2016. URL:

<http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/economie/1.2365477>

Er zijn wel uitgesplitste cijfers beschikbaar voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. 28% van de Brusselse zelfstandigen is vrouw³⁶ (in Vlaanderen is dat 33%³⁷). Van die ondernemsters heeft 29% een 'vreemde', niet-Belgische nationaliteit³⁸. In Brussel hebben vrouwen met de Duitse, Spaanse, Franse en Griekse nationaliteit een hogere ondernemingsgraad dan ondernemsters met de Belgische nationaliteit³⁹. Vrouwelijke zelfstandigen met een Poolse, Marokkaanse, Portugese, Turkse of Roemeense nationaliteit zijn dan weer ondervertegenwoordigd⁴⁰. Interessant is ook dat het aantal nieuwe vrouwelijke zelfstandigen dat zich inschrijft in Brussel met een niet-Belgische nationaliteit beduidend hoger is dan het aandeel ondernemsters met de Belgische identiteit⁴¹. Vrouwen met een migratieachtergrond zijn niet noodzakelijk in de bovenstaande cijfers inbegrepen – enkel als zij een dubbele of niet-Belgische nationaliteit hebben. In de stad Antwerpen is 20% van de onderne.e.m.st.ers van 'niet-EU-herkomst' vrouw⁴². In een dossier van Unizo uit 2011 lezen we dat er onder niet-Belgische starters minder vrouwen zijn dan onder Belgische starters. Deze vaststelling wordt echter niet geïllustreerd met cijfermateriaal. Ook ontbreekt er een bronvermelding⁴³.

**WEINIG RAPPORTEN EN ARTIKELS INTERSECTIONEEL
vrouwen met een migratieachtergrond nog te vaak onzichtbaar**

Veelal worden in rapporten en artikels over vrouwelijke ondernemers de cijfers niet uitgesplitst naar herkomst of etniciteit. Andersom wordt er in artikels over 'allochtone' onderne.e.m.st.ers, of onderne.e.m.st.ers met een migratieachtergrond doorgaans geen onderscheid gemaakt tussen vrouwen en mannen. Als er toch een onderscheid wordt gemaakt, dan worden de bevindingen of resultaten niet gendersensitief geanalyseerd of gekaderd.

In hoeverre verschillen de antwoorden (en dito posities) van vrouwelijke en mannelijke ondernemers met een migratieachtergrond? Welke factoren liggen daar (mogelijk) aan ten grondslag? Dergelijke vragen worden veelal niet beantwoord. Enkele uitzonderingen daarop zijn bijvoorbeeld een kwalitatieve bevraging van de Antwerpse vzw De8 uit 2010, het EOS-rapport (Etnisch Ondernemerschap Stimuleren) uit 2013⁴⁴ en het rapport Vrouwelijk ondernemerschap in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest uit 2014.

36 Barometer Vrouwelijk Ondernemerschap Brussel 2015. URL: <http://www.womeninbusiness.be/wp-content/uploads/2015/12/Barometer-Vrouwelijke-Onderneemschap-Brussel-2015.pdf>, p. 3

37 Vrouwelijk ondernemerschap in het Brussels Gewest, 2014. URL: http://www.womeninbusiness.be/wp-content/uploads/2014/01/1358-eef_nl2.pdf, p. 71

38 Barometer Vrouwelijk Ondernemerschap Brussel 2015. URL: <http://www.womeninbusiness.be/wp-content/uploads/2015/12/Barometer-Vrouwelijke-Onderneemschap-Brussel-2015.pdf>, p. 4

39 Vrouwelijk ondernemerschap in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 2014. URL: http://www.womeninbusiness.be/wp-content/uploads/2014/01/1358-eef_nl2.pdf, p. 72

40 Vrouwelijk ondernemerschap in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 2014. URL: http://www.womeninbusiness.be/wp-content/uploads/2014/01/1358-eef_nl2.pdf, p. 72

41 Idem

42 Vlaams Steunpunt Inburgering en Integratie, Superdivers ondernemerschap, 2015. URL: [https://www.uantwerpen.be/images/uantwerpen/container29971/files/Rapporten/Superdivers%20ondernemerschap_final_19_11_2015%20\(1\).pdf](https://www.uantwerpen.be/images/uantwerpen/container29971/files/Rapporten/Superdivers%20ondernemerschap_final_19_11_2015%20(1).pdf), p. 49

43 Unizo, Dossier niet-Belgische ondernemers in België, 2011. URL: http://www.unizo.be/sites/default/files/dossier_niet-belgische_ondernemersbijlage.pdf, p. 36

44 Eindrapportering EOS (Etnisch Ondernemen Stimuleren), 2013 (intern document)

VOKA constateerde rond 2010 dat zij weinig onderne.e.m.st.ers van etnisch-culturele minderheden bereikten en deed in datzelfde jaar beroep op de expertise van De8 vzw in Antwerpen. De8 organiseerde drie focusgroepen met vrouwen van verschillende etniciteiten. De organisatie besloot om zich toe te spitsen op vrouwen met een migratieachtergrond omdat uit een rapport van het NSZ (Neutraal Syndicaat voor Zelfstandigen) bleek dat binnen de groep van ondernemers vooral vrouwen kwetsbaar zijn voor armoede en vrouwelijke rolmodellen van etnisch-culturele minderheden van groot belang zijn⁴⁵. Het derde reden om te focussen op (migranten)vrouwen met ondernemingszin was het belang van de creatie van werkgelegenheid op maat van ondernemende vrouwen⁴⁶.

In de focusgroepen peilden de onderzoek.st.er(s) van De8 naar de diensten voor (startende) onderne.e.m.st.ers die de vrouwen kenden; op welke diensten de vrouwen al dan niet een beroep deden, welke knelpunten zij ervoeren als (pre-) starter en welke noden zij hadden met betrekking tot het starten van een zelfstandige activiteit⁴⁷.

Zowel uit de bevraging van De8 als het EOS-rapport blijkt dat de vrouwen heel wat vragen hebben over formele kwesties zoals boekhouding, administratie en wetgeving maar ook over groeikansen en het aanboren van nieuwe markten⁴⁸. De beschikbare informatie daarover is dikwijls nog te complex, in het bijzonder voor aspirant-onderne.e.m.st.ers die het Nederlands nog niet zo goed beheersen⁴⁹. Uit de bevraging van De8 kwam verder naar voren dat de vrouwen nood hebben aan een laagdrempelig netwerk. De vrouwen beoordelen de bestaande netwerken als te hoogdrempelig. Zij ervaren de stap daar naartoe als te groot⁵⁰.

(Aspirant-)ondernemsters met een migratieachtergrond zijn zoals gezegd nog te vaak onzichtbaar in andere onderzoeken en de berichtgeving over ondernemerschap; de assen gender én etniciteit worden veelal niet gekruist. Nochtans zijn er tegelijkertijd in- en uitsluitingsmechanismen actief op vlak van gender én etniciteit, evenals socio-economische klasse, verblijfsstatuut, opleidingsniveau, religie en levensbeschouwing, leeftijd, handicap enzovoort. Het hardnekkige beeld van de ondernemer als een witte man tussen de 40 en 60 jaar⁵¹, heeft bijvoorbeeld niet alleen invloed op jongeren en witte vrouwen, maar vooral op gekleurde vrouwen die noch aan de witte noch de mannelijke norm voldoen.

---

45 Idem, p. 17

46 Idem

47 Idem

48 Idem, p. 20

49 Idem

50 Idem

51 zij-kant, Wie zijn de ondernemende vrouwen?, 19 februari 2016. URL: <http://www.zij-kant.be/wie-zijn-de-ondernemende-vrouwen/>

**DE ERVARINGEN
VAN TWEE
TOONAANGEVENDE
ONDERNEEMSTERS**

RACHIDA AZIZ UIT BRUSSEL

Rachida Aziz, uitbaatster van cultureel centrum Le Space in Brussel – en voorheen van modelabel Azira – getuigde in Brussel Nieuws in 2013 over de verschillende moeilijkheden die zij ondervond als startende, ‘allochtone’ ondernemster in de Brusselse Dansaertwijk:

“(…) Voor een startende ondernemer of zelfstandige is het heel belangrijk snel de juiste opleidingen te vinden. Ik wou kleren ontwerpen. Ik deed het al twintig jaar, maar ik wou wel nog enkele technische aspecten onder de knie krijgen. Toen ik mij wou inschrijven bij de grote modescholen, werd ik overal geweigerd. Een directeur vertelde vlakaf: «Kunst en religiositeit gaan niet samen.» Ik droeg toen nog een hoofddoek en van Michelangelo, Rogier van der Weyden of Bach had die directeur blijkbaar nooit gehoord. Ondertussen sturen die scholen wel stagiairs naar mij.”⁵²

52 Brussel Nieuws, Rachida Aziz: ‘Allochtone ondernemers botsen op muren’, 15 maart 2013. URL: <http://www.bruzz.be/nl/nieuws/rachida-aziz-allochtone-ondernemers-botsen-op-muren>

Niet alleen werd Rachida Aziz geweigerd tot de opleiding voor modeontwerpster. Ook het vinden van een pand voor Azira was geen sinecure. Ze werd geconfronteerd met discriminatie, onder meer in het contact met organisaties die modeontwerpsters naar de wijk moeten trekken. Organisaties die bovendien financieel gesteund worden door de overheid. Door in haar statuten de naam van een witte, Vlaamse vriend op te nemen, heeft ze uiteindelijk toch het pand kunnen huren dat ze op het oog had.

“(…) Wie een winkel wil openen, moet een pand vinden. En waar zit je met een modezaak beter dan in de Dansaertwijk? De gesubsidieerde organisaties die modeontwerpers naar de wijk moeten lokken, stuurden mij wandelen. «Zo’n winkel met jouw doelpubliek hoort in de Gentsesteenweg of in de Brabantstraat,» kreeg ik te horen. Uiteindelijk vond ik op eigen houtje een leegstaande winkel. De eigenaar wou geen Marokkanen in zijn pand. Hij wou een blanke Vlaming waar prinses Mathilde kleren kon komen kopen. Ik heb een truc - een vriend met blond haar en een Vlaamse naam opnemen in de statuten - moeten uithalen om de winkel te kunnen huren. Vorig jaar kwam prinses Mathilde op bezoek. De eigenaar werd door de politie op een afstand gehouden. Een dag later kwam hij voor het eerst langs in de winkel. Ik hou er nog altijd binnenpretjes en een plezante anekdote aan over.”⁵³

53 Idem

De obstakels waar Aziz mee te maken kreeg situeerden zich op het kruispunt van gender, etniciteit en religie. Aziz’ belangrijkste investeerder haakte ondanks haar onderscheiding door het Microsoft Innovation Center Brussels af omdat hij bang was dat Sharia4Belgium op zijn stoep zou staan - Rachida Aziz pleitte met Azira voor de emancipatie van moslima’s. Gelukkig kon zij voor financiering terugvallen op organisaties als microStart, Brusoc en St’art.

“Mijn businessmodel won de Prijs van het Gewest van het Microsoft Innovation Center Brussels uitgereikt door minister van Economie Benoît Cerexhe. Toch haakte een belangrijke investeerder na lang aarzelen op het laatste moment af omdat hij bang was dat «de jongens van Sharia4Belgium aan zijn deur zouden staan omdat Azira pleit voor de emancipatie van de moslimvrouwen». Gelukkig zijn er nog organisaties als de microkredietverlener Microstart, Brusoc en St’art die helpen waar de privésector het laat afweten.”⁵⁴

54 Idem

NAZIHA JOUNDI UIT ANTWERPEN

Naziha Joundi opende enkele jaren geleden samen met haar zus een crèche in Antwerpen. Intussen hebben ze een tweede vestiging geopend. In het begin hadden de twee ondernemende vrouwen het erg lastig. Naziha en haar zus kregen veel te maken met racisme, vooroordelen, discriminatie en afwijzing (uitsluiting) vanwege hun Marokkaanse roots. De eerste klanten schrokken van de hoofddoek van haar zakenpartner, haar zus.

“In het begin was het best moeilijk. We kregen te maken met racisme. Mijn zus draagt een hoofddoek en de eerste klanten schrokken daarvan. “Zou ik mijn kind daar wel naartoe brengen?” Je voelde de mensen gewoon blokkeren bij het zien van die hoofddoek. We kregen te kampen met zoveel vooroordelen. We werden continue afgewezen gewoon om het feit dat we twee Marokkaanse dames waren. Er werden dingen naar ons geroepen als “Hey, zijn jullie bezig met illegale praktijken!” (lacht).”⁵⁵

55 Charlie, Kindercrèche met drie sterren. BAAS: Ondernemster Naziha heeft grote ambities, 4 juli 2014. URL: <http://charliemag.be/mensen/naziha/>

Startende onderne.e.m.st.ers hebben het al niet gemakkelijk. De beginfase is doorgaans zwaar en intens. Naziha en haar zus moesten zich echter dubbel bewijzen. In het begin kwamen er enkel zwarte kindjes naar hun crèche. Hun aantal was bovendien beperkt. Pas nadat een bekende Vlaming zijn witte kindje bracht, schreven ook andere niet-witte ouders hun kind in bij Naziha en haar zus en groeide hun klantenkring.

“De eerste maanden had ik vijf zwarte kindjes. Dan is het kindje van een bekende Vlaming hier naartoe gekomen. Dat hielp wel voor andere ouders om de stap te zetten. Als je een crèche opent, moet je er elke dag voor gaan. We hebben zo’n grote verantwoordelijkheid, je zorgt voor andermans kinderen. En wij moesten ons in het begin dubbel bewijzen.”⁵⁶

56 Idem

De zussen Joundi hebben ondanks alle tegenslagen doorgezet. Intussen floreert de crèche. De zussen hebben 12 personeelsleden in dienst en houden lange wachtlijsten bij. De crèche is een succes en heeft een goede naam opgebouwd.

“Nu is het gelukkig helemaal anders. We hebben in vier jaar tijd een erg goede naam opgebouwd door mond-aan-mond reclame. Ik heb nu lange wachtlijsten. We hebben ook een tweede filiaal geopend en er zijn nu 12 mensen in dienst. Dat geeft een groot verantwoordelijkheidsgevoel.”⁵⁷

57 Idem

VROUWELIJKE ONDERNEMERS ZIJN NIET ENKEL ONDERVERTEGENWOORDIGD: OOK MINDER INKOMSTEN

Vrouwelijke ondernemers zijn niet alleen in de minderheid, zij zijn doorgaans ook gevestigd in andere sectoren en hebben gemiddeld minder inkomsten. Vrouwelijke zelfstandigen in hoofdberoep verdienen gemiddeld de helft minder dan hun mannelijke collega-ondernemers (respectievelijk 20.410 euro en 31.549 euro)⁵⁸. Het verschil in inkomen is kleiner tussen vrouwelijke en mannelijke zelfstandigen in bijberoep. Ondernemsters in België lopen twee keer meer risico op armoede dan vrouwelijke werknemers⁵⁹. Uit een studie van de European Women's Lobby blijkt dat vrouwen zich vaker vestigen als sociaal ondernemer dan dat zij een eerder 'traditionele' zaak starten⁶⁰. Dit wordt beaamd door een Brusselse organisatie die vrouwelijke (pre-)starters ondersteunt. Veel vrouwen die bij hen aankloppen willen een vzw starten. Het begeleidings- en informatieaanbod daarvoor is echter beperkt. Het is onduidelijk in hoeverre inkomsten *tussen* vrouwelijke ondernemers verschillen. Uit het rapport 'Vrouwelijk ondernemerschap in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest', blijkt alleszins dat ondernemerschap in Brussel en bij uitbreiding in België, de facto een voorrecht is van hoger opgeleiden⁶¹.

STEREOTYPEN EN HUN GEGENDERDE MATERIËLE EFFECTEN

Het Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen wijt de gegenderde verschillen in zelfstandige inkomsten aan hardnekkige ideeën over vrouwen- en mannenwerk die met de paplepel worden meegegeven⁶². Volgens CD&V-Kamerlid Griet Smaers speelt de traditionele verdeling tussen werk en gezin vrouwen parten⁶³ (waarbij vooral vrouwen onbetaalde zorgarbeid opnemen naast betaald werk of een zelfstandige activiteit). In een document van de progressieve Vlaamse vrouwenbeweging zij-kant staat dat de grote kloof tussen het aantal vrouwelijke en mannelijke ondernemers ontstaat vanaf het 30e levensjaar⁶⁴.

58 De Standaard, Zelfstandige man verdient helft meer dan vrouw, 24 november 2016. URL: http://www.standaard.be/cnt/dmf20161123_02588447

59 Barometer Vrouwelijk Ondernemerschap Brussel 2015. URL: <http://www.womeninbusiness.be/wp-content/uploads/2015/12/Barometer-Vrouwelijke-Ondernemerschap-Brussel-2015.pdf>, p. 7

60 European Women's Lobby, WEstart Report, 2015. URL: <http://westarteuropa.org/wp-content/uploads/2016/02/WEstartENweb.pdf>

61 Vrouwelijk ondernemerschap in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 2014. URL: http://www.womeninbusiness.be/wp-content/uploads/2014/01/1358-eef_nl2.pdf, p. 72

62 De Standaard, Zelfstandige man verdient helft meer dan vrouw, 24 november 2016. URL: http://www.standaard.be/cnt/dmf20161123_02588447

63 De Redactie, Vrouwelijke ondernemers knippen er sneller mee dan mannen, 12 juni 2016. URL: <http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/economie/1.2365477>

64 zij-kant, Wie zijn de ondernemende vrouwen?, 19 februari 2016. URL: <http://www.zij-kant.be/wie-zijn-de-ondernemende-vrouwen/>

Dat kantelpunt valt samen met de periode waarin veel koppels hun eerste kindje krijgen⁶⁵. Stereotiepe, gegenderde verwachtingspatronen ten aanzien van vrouwen vormen ook volgens het Brussels rapport over vrouwelijk ondernemerschap het grootste obstakel voor (aspirant-)ondernemsters⁶⁶. Dominante gegenderde verwachtingspatronen hebben volgens de auteurs een uitwerking op de aantreking van vrouwen tot het ondernemerschap en werken de neiging in de hand om zichzelf eerder op de achtergrond te plaatsen en de loopbaan, of het bedrijf van de partner voorrang te geven⁶⁷.

“(...) De analyse van de belemmeringen voor het vrouwelijke ondernemerschap heeft het belang aan het licht gebracht van het traditionele model op basis waarvan de vrouw als de motor van de gezinskern wordt beschouwd. Hoewel de mentaliteit op dit gebied evolueert, heeft deze opvatting van de rol van de vrouw een niet te verwaarlozen uitwerking op de professionele loopbaan van vrouwen en de aantrekkingskracht die ze voelen tot het ondernemerschap. Ze zullen vaak de neiging hebben zich op de achtergrond te houden om de carrière van hun echtgenoot voorrang te geven”⁶⁸.

Uit het rapport blijkt voorts dat vrouwen zich, onder meer onder invloed van genderstereotiepe verwachtingspatronen, doorgaans inschrijven voor andere opleidingen dan mannen⁶⁹. Daarnaast blijkt dat vrouwen onzekerder zijn over hun competenties dan mannen, zij minder betrokken zijn bij professionele netwerken en dat ze minder bestuursfuncties bekleden⁷⁰. Met name van die laatste twee zaken kunnen vrouwen niet of minder profiteren dan mannen als zij een eigen onderneming (willen) starten⁷¹. Toch blijken vrouwen niet minder ambitieus te zijn dan mannen als ze eenmaal zelfstandig ondernemster zijn. Ze zijn net zo ambitieus als het gaat om de grootte van hun zaak of de nieuwe producten of diensten die ze willen ontwikkelen. Wel matigen ze hun ambities op kortere termijn dan mannen⁷².

65 Idem

66 Vrouwelijk ondernemerschap in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 2014. URL: http://www.womeninbusiness.be/wp-content/uploads/2014/01/1358-eef_nl2.pdf, p. 73

67 Idem

68 Idem

69 Idem

70 Idem

71 Idem

72 Idem, p. 74

ZELFSTANDIGE ARBEID VROUWEN OVER DE HELE LINIE (IETS) MINDER WERKBAAR

In december 2016 verschenen de werkbaarheidscijfers⁷³ over zelfstandige arbeid in Vlaanderen van de SERV. Met de werkbaarheid van het werk van zelfstandigen gaat het niet de goede kant op. Na een toename van de werkbaarheid tussen 2010 en 2013 is het cijfer in 2016 gedaald tot 50,7%⁷⁴. Er is opnieuw een verschil tussen de situatie van vrouwen en mannen. Een meerderheid van de vrouwen (50,6%) beoordeelt haar zelfstandige arbeid als onwerkbaar versus 48,6% van de mannen⁷⁵. Vrouwen rapporteren vooral psychische vermoeidheid (37,5%) en een moeilijke balans tussen werk en privé (34,6%) als belastende, 'onwerkbare' factoren⁷⁶. Deze cijfers zijn niet significant anders voor mannelijke ondernemers, al is het zelfstandige werk van vrouwen over de hele linie toch minder kwalitatief en werkbaar dan dat van mannen⁷⁷. Uit een andere recente studie blijkt dat zelfstandigen een zware tot zeer zware werkdruk hebben, liefst 72,2%. Een derde van de onderne.e.m.st.ers is in meerdere of mindere mate uitgeput⁷⁸. Het aantal Belgische zelfstandigen dat langdurig afwezig is door ziekte is de laatste vijf jaar gestegen met 11%⁷⁹. Vooral de toename van langdurige ziekte door psychische problemen valt op (in 2015 +8%)⁸⁰. De Morgen schrijft de toename van langdurige ziekte onder onderne.e.m.st.ers op basis van federale cijfers onder meer toe aan de 'vervrouwelijking' van de groep van zelfstandigen⁸¹.

73 De SERV bepaalt de werkbaarheid van zelfstandige arbeid aan de hand van vier werkbaarheidsfactoren, namelijk: werkstress, motivatie, leermogelijkheden en de werk- en privébalans. De risico-indicatoren voor werkbare zelfstandige arbeid zijn: werkdruk, emotionele belasting, taakvariatie en arbeidsomstandigheden. Zie voor meer informatie: <http://www.werkbaarwerk.be/werkbaarwerk>

74 De Morgen, Helft zelfstandigen ziet werk niet meer zitten, 12 december 2016. URL:

<http://www.demorgen.be/economie/helft-zelfstandigen-ziet-werk-niet-meer-zitten-b1964938/>

75 SERV, Rapport Vlaamse werkbaarheidsmonitor 2016 - zelfstandige ondernemers, december 2016. URL: [http://serv.be/sites/default/files/documenten/StIA_20161110_Werkbaarheidsmonitor_ZelfstandigeOndernemers2016_RAP-ontw%20\(2\).pdf](http://serv.be/sites/default/files/documenten/StIA_20161110_Werkbaarheidsmonitor_ZelfstandigeOndernemers2016_RAP-ontw%20(2).pdf), p. 26

76 Idem

77 Idem

78 De Standaard, Ondernemers zijn net werkmensen, 27 januari 2016. URL:

http://www.standaard.be/cnt/dmf20160126_02092150

79 Idem

80 De Morgen, Gesloten wegens psychische problemen, 1 augustus 2016. URL:

<http://www.demorgen.be/nieuws/gesloten-wegens-psychische-problemen-b0399551/>

81 Idem

CENTRALE BEVINDINGEN UIT DE BEVRAGINGEN EN DIEPTE-INTERVIEWS

Enkele vaststellingen vooraf

ella stelt na een screening van het aanbod voor startende onderne.e.m.st.ers in Vlaanderen en Brussel en gesprekken met verschillende actoren in het veld, vast dat veel organisaties, van publieke diensten tot gesubsidieerde initiatieven voor (startende) ondernemers en werkgeversorganisaties, *oog hebben* voor (startende) ondernemers met een migratieachtergrond. Het gaat niet enkel om initiatieven in de marge. Verschillende grotere organisaties stemmen hun werking structureel af op de noden van (kwetsbare) doelgroepen – de laatste tijd in Vlaanderen zijn dat vooral kortgeschoolden en anderstaligen en in sommige gevallen mensen met een migratieachtergrond. In die zin dient de hypothese van ella uit 2015 over het ondernemingsaanbod genuanceerd te worden; initiatieven voor (kwetsbare) doelgroepen vinden niet enkel (meer) plaats in de marge. Ook *stimuleren* vrijwel alle grotere publieke of publiek gefinancierde organisaties voor startende onderne.e.m.st.ers in Vlaanderen, ondernemerschap onder etnisch-culturele minderheden. Na een rondvraag onder het aanbod voor (startende) zelfstandigen door De8 bleken alle initiatieven bovendien vragende partij te zijn voor de toeleiding van onderne.e.m.st.ers van etnisch-culturele minderheden⁸². Het aantal mensen met een migratieachtergrond die de verschillende organisaties en initiatieven bereiken verschilt. Sommige organisaties houden het bereik van verschillende doelgroepen (nog) niet bij.

Sommige organisaties of projecten hebben tegelijkertijd ook oog voor gender, voor de positie en noden van vrouwen met een migratieachtergrond. Er bestaan en bestonden een aantal goede gendersensitieve en intersectionele praktijken waarvan er een aantal, ter informatie en inspiratie, in aparte kaders staan.

Het stimuleren van vrouwelijk ondernemerschap is één van de EU-2020 doelstellingen⁸³. Concreet vraagt de Europese Commissie de lidstaten, waaronder België, om:

- > projecten uit te werken met als doel de verhoging van het aantal door vrouwen geleide ondernemingen
- > het verzamelen van statistisch materiaal op nationaal niveau over vrouwelijk ondernemerschap
- > het versterken van de netwerken van ambassadrices en mentoren
- > het uitwerken van beleidslijnen die vrouwen in staat stellen om hun privé- en beroepsleven te combineren “door middel van aangepaste en betaalbare kinderopvangdiensten en verzorgingsdiensten voor afhankelijke bejaarden, met name door ten volle gebruik te maken van de steun van ELFPO, EFRO en het ESF”⁸⁴

Gezien de Belgische staatsstructuur is het niet duidelijk welke engagementen van de gewesten worden verwacht.

83 Europa 2020 behelst een strategie voor (economische) groei en banen in de EU. De strategie valt uiteen in vijf centrale doelstellingen over onder andere werkgelegenheid, onderwijs en de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting. De Europese Commissie is voornemens om de kerndoelstellingen tegen 2020 te bereiken. Zie voor meer informatie: http://ec.europa.eu/europe2020/europe-2020-in-a-nutshell/index_nl.htm

84 Vrouwelijk ondernemerschap in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 2014. URL: http://www.womeninbusiness.be/wp-content/uploads/2014/01/1358-eef_nl2.pdf, p. 11

In het EOS-rapport wordt vastgesteld dat veel acties en initiatieven voor ‘etnische ondernemers’ in Vlaanderen onafhankelijk van elkaar plaatsvinden⁸⁵. Die vaststelling kan ella beamen. Het aanbod voor startende onderne.e.m.st.ers met velerlei profielen, gaande van werkloos, leefloongerechtigd en kortgeschoold, is zeer ruim en versplinterd tussen verschillende organisaties. Tevens verschilt het precieze aanbod niet zelden van provincie tot provincie en van stad tot stad, al zijn er ook generieke initiatieven die in heel Vlaanderen plaatsvinden zoals ‘Maak werk van je zaak’⁸⁶. De menukaart met het lokale aanbod waarmee je met cheques van Maak werk van je zaak kunt intekenen, wordt door sommige professionals uit het veld, gebruikt om een overzicht over het aanbod te houden. De auteurs van het EOS-rapport stellen vast dat als gevolg van die onafhankelijke acties en initiatieven voor (pre-)starters met een migratieachtergrond, ondernemersorganisaties uit het veld niet altijd op de hoogte zijn van elkaars activiteiten en sterktes, (aspirant-)onderne.e.m.st.ers soms van het kastje naar de muur worden gestuurd en dat zij niet goed weten waar zij voor welke informatie of dienstverlening kunnen aankloppen⁸⁷. Tevens ontbrak het volgens EOS in 2013 aan bepaalde specifieke dienstverlening voor onderne.e.m.st.ers met een migratieachtergrond⁸⁸.

85 EOS-rapport, 2013, p. 3

86 Maak werk van je zaak is een Europees project van Syntra Vlaanderen, VDAB en Agentschap Innoveren en Ondernemen voor werkzoekenden die dromen van een eigen zaak. Zij kunnen via het project hun attest bedrijfsbeheer behalen, een bedrijfsplan opstellen en hun ondernemerscompetenties verder ontwikkelen. Zie voor meer informatie: <http://www.maakwerkvanjezaak.be/>

87 EOS-rapport 2013, p. 3

88 Idem

Uit het Brussels onderzoek naar vrouwelijk ondernemerschap blijkt dat vrouwelijke startende ondernemers vooral kampen met:

- 1) Een gebrek aan financiële middelen
- 2) Een gebrek aan bepaalde kennis en informatie (in het bijzonder informatie over juridische, sociale en fiscale zaken)
- 3) Een gebrek aan gepersonaliseerde begeleiding (daar wordt in Brussel voornamelijk gebruik van gemaakt door vrouwelijke pre-starters. Het aanbod blijkt niet afdoende)⁸⁹.

De eerste twee zaken komen ook naar voren in de bevraging van ella, zij het niet in dezelfde volgorde. Het laatste punt is door één van de geïnterviewde vrouwen aangehaald en benadrukt.

OVER WAT VOLGT

Hieronder vind je een weerslag van de belangrijkste bevindingen van de bevragingen en interviews die ella uitvoerde, telkens geïllustreerd met passages uit de diepte-interviews. De uitspraken van de vrouwen worden zoveel mogelijk gekaderd. De bevindingen zijn geclusterd per thema.

ella hoopt met de onderstaande bevindingen actoren in het starters- en ondernemersveld te inspireren en inzichten en handvatten aan te reiken voor een nog sluitender en inclusiever aanbod voor startende onderne.e.m.st.ers. Na een uiteenzetting van de centrale bevindingen volgt een korte conclusie en een beknopt overzicht van beleidsaanbevelingen én goede intersectionele praktijken!

⁸⁹ Vrouwelijk ondernemerschap in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 2014. URL: http://www.womeninbusiness.be/wp-content/uploads/2014/01/1358-eef_nl2.pdf, p. 74

VOOROORDELEN, STEREOTYPEN, UITSLUITING EN EFFECTIEVE DISCRIMINATIE

M.T. uit West-Vlaanderen, een zwarte Nederlandse vrouw, werkte jarenlang in de Rotterdamse haven. Op een gegeven moment werd haar een baan aangeboden in een West-Vlaamse haven. Ze greep het aanbod met beide handen aan. Ze zag het als een kans. Ze verhuisde met haar gezin naar West-Vlaanderen. Helaas viel de job tegen. M.T. kreeg er te maken met **racisme** en voelde zich **uitgesloten**. Na twee jaar begon de situatie serieus op haar door te wegen. Ze besloot om er weg te gaan en haar eigen bedrijf te starten.

Eén van de andere geïnterviewde vrouwen is een klankbord en rolmodel voor jonge ondernemende vrouwen met een migratieachtergrond in een Vlaamse centrumstad. Volgens haar vormen **vooroordelen, niet serieus genomen worden en discriminatie de grootste obstakels voor vrouwen met een migratieachtergrond met ondernemingszin**. Deze drempels en onrechtvaardigheden komen ook naar voren in de verhalen van de twee ondernemers in het inleidende stuk. Zo'n twee derde van de (jonge) vrouwen die bij Y. aanklopt voor informatie en/of ondersteuning wil **zelfstandig ondernemen omwille van het dragen van een hoofddoek**. Verschillende jonge vrouwen met een hoofddoek (hijab) die zij ontmoet starten een webshop met hijabi-lifestyle artikelen en 'modest fashion'. Y. stelt ook vast dat vrouwen met een diploma visagie of haartooi sneller een eigen zaak openen. Verder onderzoek is nodig om representatieve uitspraken te doen over de beweegredenen van ondernemers met een moslimachtergrond, ook om meer inzicht te verkrijgen in hun trajecten en de precieze obstakels waar zij tegenaan lopen.

Het is veelal **niet gemakkelijk om in Vlaanderen met een hoofddoek een job in loondienst te vinden**. Volgens Y. hanteren sommige bedrijven een (exclusieve) 'neutraliteitscode' in navolging van bepaalde overheidsdiensten.

"Verschillende bedrijven hanteren een hoofddoekenverbod omdat het gehanteerd wordt door de overheid".

Y., starter, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

K., een intussen gevestigde ondernemer in Oost-Vlaanderen, besloot vier jaar geleden om een hoofddoek te gaan dragen. Ze vreesde dat het zoeken naar werk niet zou vlotten. Eigenlijk had ze ook **geen zin om mensen te moeten overtuigen om haar aan te nemen**. Ze besloot om zelfstandige te worden. Mét succes.

"Ik ben vier jaar geleden een hoofddoek beginnen dragen op eigen initiatief. Ik voelde dat het zoeken naar werk niet zou vlotten. Eigenlijk had ik ook geen zin om te vechten tegen vooroordelen en om mensen te overtuigen van mijn kwaliteiten. Drie jaar geleden heb ik de eerste stappen gezet om een eigen zaak te starten."

K., gevestigd ondernemer, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

Toch was haar parcours niet altijd gemakkelijk. Zo had K. graag een koksopleiding gevolgd om een restaurant te openen. In de koksopleiding in België wordt gewerkt met niet-halalvlees (waaronder varkensvlees) en alcoholische dranken. Het proeven van die producten zag (en ziet) zij niet zitten omwille van geloofsredenen. Ze heeft haar verhaal verteld aan een standje van de koksopleiding op een beurs om te polsen naar de mogelijkheden. De reacties waren negatief. K. vindt dat ze op dat vlak wordt **gediscrimineerd**. Ook vindt ze dat **België achterop hinkt als het gaat om het 'zichtbaar maken van diversiteit'**. Zo bestaan er in Frankrijk reeds halal-kokschole. Volgens K. is de vraag naar halal-kokschole in België groot. K. stelt dat veel culinair talent momenteel niet wordt benut doordat dergelijke opleidingen hier nu niet bestaan. Ze heeft uiteindelijk een stijlvolle snackbar geopend met verse kwaliteitsproducten. Voor de hapjes en gerechten die zij serveert is geen koksdiploma vereist. De gerechten van K. zijn ook betaalbaar voor mensen die in armoede leven. Mensen met een groter budget kunnen een 'uitstelmaaltijd' kopen voor klanten met een kleine beurs. K. vindt dat sociale aspect erg belangrijk. Ze wil geen ondernemster zijn die alles alleen zakelijk bekijkt.

Kw. besloot na een aantal ingrijpende privégebeurtenissen om haar job in loondienst op te geven en haar droom te realiseren: het uitgeven van een tijdschrift voor Nederlandstalige moslima's en andere geïnteresseerde vrouwen. Het maken van een tijdschrift bleek zeer stressvol te zijn. Onder meer omdat het vinden van adverteerders niet gemakkelijk was. **Grote, kapitaalkrachtige adverteerders wilden hun naam niet verbinden aan een blad gericht op moslima's**. Uiteindelijk is ze ermee gestopt. Mogelijk wordt het magazine online voortgezet.

BEHOEFTE AAN AUTONOMIE

De geïnterviewde ondernemsters hadden en hebben, net zoals veel andere onderne.e.m.st.ers, behoefte aan autonomie en **zijn graag eigen baas**.

Een voorbeeld daarvan is M. Zij heeft een eigen biologische kapperszaak. Eerder werkte zij enkele jaren als kapster in loondienst. Ze mocht op de werkvloer geen hoofddoek dragen en knipte ook mannen. Ze deed dat. Ook droeg ze geen sluijer op het werk. **Toch voelde dat eigenlijk niet goed. Ze wilde haar eigen salon. Nu heeft ze alle vrijheid om het aan te pakken zoals zij dat wilt**. M. heeft intussen een goed draaiende zaak en een divers klantenbestand. Ze heeft enorm veel steun gehad aan haar man. Zonder hem had ze het niet gedurfd om een eigen zaak te starten in hoofdberoep.

K., de eigenaresse van een stijlvolle snackbar, speelde eigenlijk altijd al met het idee om zelfstandig iets op te starten. Ze is **graag creatief bezig en vindt leidinggeven veel meer bij zichzelf passen**.

Kw., een startende life en business coach, is gestart als zelfstandige omwille van **de vrijheid en de autonomie. Ze wil haar kinderen elke dag zelf naar school kunnen brengen**.

Ook Ye. wil graag autonoom zijn, haar eigen baas. **Ze wil haar job zélf vormgeven. Een job waarin ze zich volledig kan ontplooiën en al haar expertise kan inzetten tegen betaling**.

"I want to be my own boss. I want to apply all my knowledge and experience and my education in something that can bring me money."

Ye., pre-starter, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

INFORMATIE EN AANBOD VOOR PRE-STARTERS NOG ONVOLDOENDE GEKEND EN SOMS MOEILIJK TE VINDEN

Uit het rapport 'Op weg naar werk' van de Ambrassade blijkt dat **veel jongeren dromen van een eigen zaak**. Na het uitspreken van die droom volgt er vaak een 'maar'. **Jongeren weten niet wat er allemaal komt kijken bij zelfstandig ondernemerschap. Daarom identificeren ze zichzelf niet snel als aspirant-onderne.e.m.st.er. Ze zijn niet vertrouwd met het aanbod, de informatie die voorhanden is en de verschillende mogelijkheden.** Touria, een jonge werkzoekende vrouw en één van de geïnterviewden door de Ambrassade, weet bijvoorbeeld niet hoe ze er aan moet beginnen. Ze denkt dat zelfstandig ondernemerschap niet voor haar is weggelegd omdat ze geen startkapitaal heeft.

*"(...) Maar ik zou niet weten hoe ik hieraan moet beginnen. Ook heb je hiervoor natuurlijk zelf geld nodig om iets te beginnen, wat ik dus duidelijk ook niet heb."*⁹⁰

Touria, werkzoekend, één van de geïnterviewden door de Ambrassade

⁹⁰ De Ambrassade, Op weg naar werk, 2016, URL: https://ambrassade.be/sites/default/files/pers/de_ambrassade_onderzoeksrapport_werk-groot_rapport.pdf, p. 47

Y., studente, werknemer én ondernemster merkt dat **veel meisjes de stap niet durven te zetten naar zelfstandig ondernemerschap omdat ze niet over de juiste, vaak juridische en financiële, informatie beschikken.**

"Het ontbreekt vaak aan informatie. Er is vooral veel onduidelijkheid over de verschillende statuten en de regelgeving voor ondernemers. Zo signaleer ik onduidelijkheid over het verschil tussen het freelance- en zelfstandigenstatuut. Door deze onduidelijkheden is de stap naar ondernemerschap groter".

Y., starter, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

Bijgevolg merkt Y. op dat op internet in een informele Facebookgroep voor (aspirant-) onderne.e.m.st.ers, vragen van beginnende onderne.e.m.st.ers soms gedeeltelijk of volledig onjuist worden beantwoord. Ook daar is niet iedereen (volledig) op de hoogte. De vraag is of men het aanbod, of de beschikbare informatie, niet kent, niet vindt of te complex vindt. Een andere mogelijkheid is dat men het beschikbare professionele aanbod als te hoogdrempelig ervaart en/of zich er niet in herkent. Dit laatste dient verder onderzocht te worden.

VERSNIPPERDE INFORMATIE

Ye., een dertiger uit Gent, woont sinds het begin van de oorlog in Syrië in België. Ye. is opgegroeid in Wallonië en verhuisde nog voor haar tiende met haar ouders terug naar Syrië. Daar studeerde ze en bekleedde zij verschillende posities aan de overheid en in het bedrijfsleven. Ye. spreekt onder andere Frans, Engels en Arabisch. Zij volgt momenteel Nederlandse lessen. Ye. droomt al vele jaren van een eigen zaak.

Ye. vindt telkens kleine stukjes informatie over ondernemerschap in Vlaanderen. Overall waar zij gaat, van ella tot Starterslabo, komt zij terug met één of meerdere puzzelstukjes. **Vervolgens moet ze de puzzel zelf leggen.** Ye. vindt het niet vanaf het begin duidelijk hoe de vork in de steel steekt, en waar ze precies voor wat terecht kan. Al begint ze het wel door te hebben. **Ze beoordeelt het aanbod een de beschikbare informatie als versnipperd.**

“How I feel in Belgium, you cannot see the whole picture immediately. When I used to be in the UK, everything you want, you ask it directly. (...) Here in Belgium, it’s like a puzzle, and each time I go somewhere, then I find a piece of the puzzle. Then I come and try to get the picture myself. It’s complicated, because when I go to you, I get some information, when I go to Starterslabo, I get information, if I go to another place, some information and then I have to make the whole picture by myself. It’s not clear from the first time.”

Ye., pre-starter, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

In Nederland ontdekte Ye. een heldere one-stop-website voor buitenlandse onderne.e.m.st.ers in het Engels. Ook in de UK is het volgens haar direct duidelijk waar je met welke vraag terecht kunt. Nederland heet buitenlandse ondernemers volgens Ye. zelfs expliciet welkom op een gecentraliseerde internetpagina.

Na een jaar in Gent te hebben verbleven ontdekte Ye. per toeval Starterslabo. Ze zag ergens achter een ruit een briefje met daarop ‘ondernemerschap’ en ging naar binnen voor meer informatie. Het was voor haar niet gemakkelijk om haar weg te vinden naar het aanbod omdat haar Nederlands nog niet zo goed was.

“Then I decided to go back to my old dream: to start my own business. And then it took me one year to reach Starterslabo, you know Starterslabo? One year to find them. Of course I didn’t know where to go, because I was living here, it’s not English, it’s not French and my ‘Nederlands’ is not very good. So it took me one year to reach Starterslabo and to follow a ‘cursus’ in English.”

Ye., pre-starter, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

Bij Starterslabo, afdeling ETNO in Kortrijk, volgde Ye. een Engelstalig basistraject over ondernemerschap in Vlaanderen. Ze is daar erg tevreden over. Het heeft haar goed op weg geholpen. **Bij Starterslabo maakte ze een businessplan op dat werd overgemaakt aan microStart. Ook wezen ze haar bij Starterslabo op een heel interessante activiteit bij VOKA over zakendoen met de islamitische wereld.** Die bijeenkomst heeft haar geïnspireerd.

Ye. wil zich vestigen als business consultant. Zij wil Belgische onderne.e.m.st.ers informeren over de markt en de zakelijke en culturele codes in het Midden-Oosten.

Ondanks haar nog beperkte Nederlandse taalvaardigheden, laat Ye. zich niet afschrikken door Nederlandstalige activiteiten over ondernemerschap. Sterker nog, ze duikt er volledig in, ook al verstaat ze nog niet alles. Momenteel volgt Ye. een cursus om haar Nederlands verder te verbeteren.

“So each time I find something that is related to entrepreneurs, I immerse myself in it. Even if my ‘Nederlands’ is not very good. When I went to your session, and I knew it would be in ‘Nederlands’, but I said okay I will try to understand. I understood like 50 or 60% of what has been said. And now I’m following a ‘Nederlands’ course om te verbeteren zodat ik beter kan begrijpen.”

Ye., pre-starter, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

Ka., een perfect meertalige (waaronder Frans en Nederlands) pre-startende onderneemster in bijberoep, vindt wel haar weg naar het aanbod en de juiste informatie maar kan zich voorstellen dat dat voor andere vrouwen niet evident is. Ka. kent veel andere ondernemende vrouwen. Ze wil een eigen accessoirelabel met een boodschap beginnen.

“Ik weet dat er van alles gebeurt maar het is toch zo een beetje hier en daar. (...) Waarschijnlijk op de website staat dat wel hoor, maar misschien minder toegankelijk bij het grote publiek. Als wij het opzoeken vinden we dat. Maar als iemand echt een onderneming wil starten, een vrouw die eigenlijk niet veel weet die juist haar certificaat van bedrijfsbeheer heeft behaald, weet misschien niet juist wat ze juist moet doen.”

Ka., pre-starter, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

Ook toen Y. zich enkele jaren geleden begon te verdiepen in zelfstandig ondernemerschap in Vlaanderen stuitte zij op een ruim aanbod. **Zij was echter niet geïnteresseerd in al die verschillende organisaties en initiatieven. Y. wilde vooral weten waar zij terecht kon met al haar vragen.**

“Ik was niet geïnteresseerd in al die initiatieven. Ik wilde gewoon weten waar, of bij wie, ik terecht kon met al mijn vragen’.”

Y., starter, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

Y. maakte in 2015 als jongste vrouw, en enige moslima (met een hoofddoek), samen met negen andere ondernemers (v/m) deel uit van de #Bel10⁹¹. **Als één de inspirerende stemmen van de #Bel10 suggereerde Y. Vlaams minister Muylers, bevoegd voor Werk en Economie (onder meer tewerkstelling en ondernemerschap), om een digitale ‘one-stop-shop’ in te richten met daarop alle informatie, initiatieven en events voor startende ondernemers.** Ook Ye. pleit voor een dergelijke gecentraliseerde website.

“(...) What you told me... it’s the first time I heard about this: organization X. That should be there. You know what I mean? If you didn’t tell me about this I would never know, you know?. (...) That’s what I told you. Now I have to bring small cards from every person or every place I come. It’s tiring you know... This (an online one-stop-shop, red.) is the most important thing.”

Ye., pre-starter, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

Minister Muylers heeft het voorstel voor de digitale ‘one-stop-shop’ (nog) niet gerealiseerd. Er is ondertussen wel informatie gebundeld op de website van het nieuwe, gefusioneerde Agentschap Innoveren en Ondernemen⁹².

Met twee andere voorstellen van Y. is minister Muylers al wél aan de slag gegaan. Beiden gaan over student-ondernemerschap. Zo kunnen scholieren nu al vanaf het eerste middelbaar een attest bedrijfsbeheer behalen en mogen student-ondernem.e.m.st.ers jaarlijks net zoveel verdienen als jobstudenten.

F., zelfstandig financieel coach in bijberoep en één van de geïnterviewden uit Brussel, onderstreept de versplintering op vlak van informatie- en ondersteuningsinitiatieven voor startende onderne.e.m.st.ers. Zij pleit dan ook voor meer samenwerking tussen organisaties, en eventueel zelfs een fusie van Brusselse organisaties voor (pre-)starters. F. is enthousiast over een logistiek samenwerkingsverband tussen activiteitencoöperatieven voor starters met een werkloosheidsuitkering of een leefloon in twee gewesten.

91 #Bel10 is een jaarlijks radioprogramma van een week van Radio 1 waarin inspirerende ideeën centraal staan, evenals mogelijke manieren om ze te realiseren. Zie voor meer informatie: <https://radio1.be/programma/bel10>

92 Zie: www.vlaio.be

NOOD AAN TOEGANKELIJKE EN CONCRETE INFORMATIE

Zoals uit het bovenstaande al blijkt, is er niet alleen nood aan meer gecentraliseerde informatie die gemakkelijk te vinden is, bijvoorbeeld via een one-stop-shop-pagina over ondernemerschap. Ook is er behoefte aan toegankelijke, concrete en volledige informatie. Dat wordt, zoals we eerder al zagen, bevestigd door de onderzoeken van De8 en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De8 stelde vast dat de beschikbare informatie vaak (te) complex is.

S., een bevraagde juriste uit een Vlaamse centrumstad, wil starten als zelfstandig visagiste in bijberoep. Ze geeft aan dat ze matig tevreden is over de informatie die zij vond over de bijdragen en belastingen voor zelfstandigen in bijberoep. Zo is het haar **nog steeds niet duidelijk wat de fiscale gevolgen voor haar zouden zijn.**

K. had als startende ondernemster vooral nood aan praktische informatie en concrete tips. De informatie die zij meekreeg over het opmaken van een business plan vond zij te saai en te langdradig. Ze heeft wel veel gehad aan tip van Unizo over het aankopen van zakelijke materialen op veilingen. Een medewerker van Starterslabo heeft haar in het begin, toen zij wat moeilijkheden ondervond, goed gecoacht. Dat vond zij zeer nuttig en een dergelijke begeleiding kan zij andere starters dan ook warm aanbevelen.

Ook Y. merkt dat de ondernemende (jonge) vrouwen die zij ontmoet nood hebben praktische informatie. Bijvoorbeeld over regelgeving, de verschillende zelfstandige statuten – waaronder dat van journalist en freelancer, en de sociale bijdragen voor zelfstandigen. Zij merkt dat zeker meisjes en vrouwen die nog bij hun ouders wonen hierdoor aarzelen met het starten van een zelfstandige activiteit. Allicht kunnen deze meisjes sneller een weloverwogen beslissing maken als zij beter geïnformeerd zijn.

“Veel meisjes durven de stap niet te zetten omdat ze bang zijn dat hun ouders inkomsten zullen mislopen”.

Y., starter, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

Volgens Y. zijn geïnformeerd zijn en het hebben van een netwerk twee sleutelvoorwaarden voor startend ondernemerschap.

“Zowel het hebben van een netwerk, als het beschikken over de juiste informatie, is cruciaal. Zo lang mensen dat niet hebben, durven ze geen risico's te nemen”.

Y., starter, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

J., een niet-commercieel ondernemster in een Vlaamse centrumstad, stelt dat met name minder geprivilegieerde aspirant-ondernemers nood hebben aan praktische informatie en ondersteuning. Zij kunnen het zich niet permitteren om lang naar informatie te zoeken of naar vrijblijvende netwerkvondten te gaan. microStart is volgens haar sterk in het bieden van dergelijke praktische en laagdrempelige informatie en ondersteuning. microStart heeft een gratis begeleidingsdienst en biedt ondersteuning bij het opstellen van een business plan, een financieel plan en allerlei administratieve formaliteiten, zowel voor als na de opstart van een eigen zaak. Tevens organiseert microStart verschillende opleidingen en trajecten waaronder KickStart (voor de ontwikkeling van een ondernemingsplan in drie weken). microStart verstrekt ook microkredieten. Vrouwen die een leefloon of een werkloosheidsuitkering ontvangen kunnen tevens terecht bij Maak werk van je zaak en Starterslabo. Bij Maak werk van je zaak, een ESF-project van Syntra en VDAB, stippelt de (pre-)starter, afhankelijk van haar/zijn noden, samen met een startadviseur een actieplan uit en wordt zij/hij vervolgens begeleid tot aan de opstart van de eigen zaak. Bij Labo, het bekendste en langstlopende traject van Starterslabo, kunnen kandidaat-ondernemsters onder begeleiding experimenteren met hun businessidee gedurende 18 maanden, mét behoud van werkloosheidsuitkering of leefloon. De ondernemster kan nagaan in hoeverre het haalbaar is om er in hoofdberoep van te leven. De Brusselse tegenhanger van Starterslabo heet Job Yourself (JYB).

Eén van de geïnterviewden heeft daar gedurende 18 maanden een zelfstandige activiteit getest. Ze erg tevreden over JYB. Helaas moest ze vaststellen dat haar activiteit onvoldoende rendabel was, de markt was er nog niet klaar voor. Toch heeft ze het zelfstandig ondernemerschap niet losgelaten. Ze werkt nu deeltijds en is met een andere activiteit, als coach, gestart in bijberoep.

“J’ai adoré Job Yourself, humainement. Ils m’ont vraiment aidé, mais je n’étais pas sur le bon projet. C’est un genre de teste. On a la possibilité de tester son idée, et je l’ai testé jusqu’au bout et... Mais ceci n’est pas la faute de Job Yourself, cela veut dire simplement que je n’avais pas le bon produit. J’étais trop tôt par rapport au marché. En ik was ook ziek op dat moment”.

F., starter, één van de geïnterviewden in Brussel

F. gaat als Brusselse starter geregeld te rade bij GEL, een lokaal informatie- en ondersteuningspunt voor ondernemsters. Ze is daar erg tevreden over. Samen met een medewerkster van GEL bekijkt ze momenteel de haalbaarheid van haar nieuwe bedrijfsplan. Ze raadpleegt ook geregeld Impulse Bruxelles voor informatie. Ook daar is ze erg over te spreken.

“J’ai bien aimé impulse.brussels. Ils ont 1819⁹³. J’ai travaillé là-bas. Ils sont effectivement très, très bons. Je les aime vraiment beaucoup. Quand j’ai besoin d’informations, je vais là-bas.”

F., starter, één van de geïnterviewden in Brussel

93 1819 is een eerstelijns informatiedienst van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest over ondernemerschap. Zie: <http://www.1819.be/nl>

**NOOD AAN EEN STARTKAPITAAL.
OOK ZONDER INTERESTEN EN VOOR ONDERNE.E.M.ST.ERS
ZONDER DRAAGKRACHTIG NETWERK**

Ka., voltijds ambtenaar en pre-starter in Brussel, geeft aan dat ze **vooral nood heeft aan kapitaal en tijd om effectief te kunnen starten** met haar accessoire-label.

“Waar heb je behoefte aan om een onderneming te starten? “Sowieso tijd en kapitaal.””

Ka., pre-starter, één van de geïnterviewden in Brussel

Ka. denkt dat **premies voor startende onderne.e.m.st.ers interessant kunnen zijn. Onderne.e.m.st.ers kunnen in dat scenario een premie krijgen als ze X in orde of gerealiseerd hebben. Dat stimuleert en beloont hen om vooruit te gaan.**

“Premies. Ik denk dat dat heel interessant kan zijn. Bijvoorbeeld een premie kunnen krijgen als ze iets bereiken, stap voor stap, dat ze kunnen evolveren.”

Ka., pre-starter, één van de geïnterviewden in Brussel

Volgens Y. heb je een netwerk nodig om aan (start)kapitaal te geraken.

“Je hebt een netwerk nodig om aan financiering te geraken. Zowel het hebben van een netwerk, als het beschikken over de juiste informatie, is cruciaal.”

Y., starter, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

Y. stelt dat de ‘Turkse gemeenschap’ momenteel meer zelfstandigen telt dan bijvoorbeeld ‘de Marokkaanse,’ omdat Belgische-Turken of Turkse-Belgen eerder zijn beginnen ondernemen en over meer financiële middelen beschikken die geherinvesteerd kunnen worden.

Y. vertelt verder dat sommige moslims geen lening met interest aangaan om geloofsredenen. Om die reden zijn investeerders en netwerken extra belangrijk voor islamitische (pre-)starters. Daar kunnen zij mensen ontmoeten die mogelijk in hun zaak willen investeren.

Tijdens de avond 'Ondernemen voor beginners' die ella in samenwerking met IN-Gent vzw en microStart organiseerde in juni 2016, vroeg een deelnemster of je ook islamitisch geld kunt lenen.

"Kan er ook 'Islamitisch' geleend worden? Iets dat niet als 'rente' wordt omschreven. Want als moslima mag je geen lening doen, geen rente betalen."
Deelnemster aan 'Ondernemen voor beginners' in Gent

microStart zou aan die vraag tegemoet kunnen komen door de rente onder een andere post ('dossierkosten') onder te brengen. In Antwerpen tracht men een islamitisch fonds voor ondernemers op te richten. Het is momenteel niet duidelijk wat daar de stand van zaken is. Het nieuwe netwerk Muslinked dat zich inzet voor de groeikansen van moslimjongeren, houdt zich ook bezig met ondernemerschap.⁹⁴

Na de voltooiing van een bedrijfsplan met behulp van Starterslabo wilde microStart Ye., aspirant-businessconsultant, een microkrediet aanbieden. **Ye. is niet ingegaan op het aanbod. Zij sluit geen leningen af als moslima. Ze wil eerst in loondienst werken om zelf wat financiële buffer op te bouwen.**

"(...) But the social security is something different, you know? So micro credit?... microStart, they want to offer me a loan but I don't want it because in our religion it's forbidden to take loans. We don't take loans with interest. I got a job now, (...) so I will be able to make some money."
Ye., pre-starter, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

Nochtans is Ye. erg tevreden over microStart. Ze vindt ze erg behulpzaam. Het is niet duidelijk of microStart met haar heeft gesproken over de piste om hogere dossierkosten in plaats van rente aan te rekenen.

"(...) microStart is quite helpful, it's me who don't want to take the loan to give it to me, you know, but they are very helpful. (...) I think they are doing a good job at microStart."
Ye., pre-starter, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

NOOD AAN GEDIVERSIFIEERDE EN TOEGANKELIJKE NETWERKBIJEENKOMSTEN

F., zelfstandig coach in bijberoep, heeft eerder geëxperimenteerd met een andere zelfstandige activiteit in hoofdberoep bij het Brusselse activiteitencoöperatief Job Yourself.

Ze vond dat zeer goed. Als suggestie zou ze willen meegeven om **meer gemixte netwerkbijeenkomsten te organiseren**, ook al is dat reeds het streven van Job Yourself. Op de huidige netwerkevenementen ontmoeten de starters vooral andere starters met een werkloosheidsuitkering of leefloon. **Het is volgens F. belangrijk om hun netwerk te verruimen met zelfstandigen met andere profielen, zoals gevestigde en succesvolle onderne.e.m.st.ers uit diverse sectoren.**

F. vindt netwerkbijeenkomsten erg belangrijk. Als onderne.e.m.st.er ben je volgens haar immers alleen. F. ontdekte wekelijkse netwerkontbijten voor startende zelfstandigen. Die ontbijten zijn alleen erg duur. Ze heeft besloten om samen met een vriendin één keer per maand zélf van die ontbijten te organiseren voor vrouwelijke ondernemers. Tussen de 'live' ontbijten door plannen de vrouwen wekelijkse Skype-bijeenkomsten. De ondernemsters kunnen tijdens de (ontbijt)sessies uitwisselen en elkaar advies geven. De vrouwen zijn buiten de sessies tevens ambassadeur van elkaars zaak.

"Quand tu es entrepreneur, tu es tout seul. Mais quand tu as des reunions une fois par semaine... tu ne te sens plus seul, tu vois?"

F., starter, één van de geïnterviewden in Brussel

Eén van de geïnterviewden uit West-Vlaanderen, een zaakvoerster van een transportbedrijf, is ook van plan om een inclusief vrouwelijk ondernemersnetwerk(je) op te zetten in haar regio.

Twee andere ondernemsters die ella tijdens het project leerde kennen hebben dagelijks contact en werken geregeld samen om elkaar te versterken en te inspireren.

Volgens Y. is er veel behoefte aan een inclusief ondernemersnetwerk, vooral voor (pre-)starters die nog geen professioneel netwerk hebben en die bij andere initiatieven ondervertegenwoordigd zijn of uit de boot vallen. Zij denkt daarbij aan mensen uit lagere sociaal-economische klassen, mensen met een migratieachtergrond en vrouwen.

Een geïnterviewde uit het Gentse is erg geïnteresseerd in diverse ondernemersplatforms die effectief opdrachten genereren voor starters en onderne.e.m.st.ers. Zij wil samen met anderen zélf zo'n platform oprichten. **Ze vindt het niet alleen waardevol dat mensen via netwerken contacten kunnen opdoen, en een podium krijgen, maar vindt het ook belangrijk dat zij via die weg aan betaalde opdrachten én klanten kunnen geraken.**

Ka. merkt op dat ondernemersorganisaties onderling aan uitwisseling en netwerking doen maar dat de leden in eigen kring blijven. Ze zou graag zien dat er ook **meer uitwisseling tussen de leden van verschillende organisaties plaatsvindt.**

“Organisaties samen brengen: workshops, uitwisseling. De organisaties komen nu misschien samen: medewerkers, werknemers,... maar de mensen die lid kunnen worden die blijven nog altijd in hun eigen omgeving. Dus een uitwisseling.”

Ka., pre-starter, één van de geïnterviewden in Brussel

Ka. zou als Brussels minister van Ondernemerschap vooral inzetten op workshops en netwerkactiviteiten voor ondernemende vrouwen uit de hele wereld.

“Op Brussels niveau minister, wat zou ik dan doen? Ik zou denk ik evenementen steunen, organiseren waar dat de vrouwen samenkomen, de ondernemende vrouwen van de wereld, dat zij samenkomen in Brussel (...)”

Ka., pre-starter, één van de geïnterviewden in Brussel

Brussels minister voor Gelijke Kansen Bianca Debaets zet momenteel al in op inspiratie-, informatie- en netwerkvondens voor vrouwen met ondernemingszin door Traject Ondernemende Vrouwen (TOV) van Markant financieel te ondersteunen.

BEHOEFTE AAN ACTIVITEITEN VOOR VROUWEN MET ONDERNEMINGSZIN

Alle geïnterviewde vrouwen vinden activiteiten voor vrouwen met ondernemingszin waardevol en belangrijk.

ella organiseerde in het kader van dit project eind oktober 2016 een feestelijke publieksavond voor ondernemende vrouwen getiteld Mind your business. Ye. was daar ook. Het was de eerste activiteit voor vrouwen die zij ooit bijwoonde. Ye. vond het fijn en voelde zich geprivilegieerd. **Ze vindt het belangrijk om vrouwen met ondernemingszin te empoweren, samen te brengen en gericht te ondersteunen. Vrouwen hebben immers nog steeds een achtergestelde positie.**

“Your event of ella (Mind your business) was the first women-only activity I attended so far. I’ve always been to mixed activities before, also in Syria. However I liked it when I was there with all the other women. I felt privileged. Even in the West women are still discriminated. They have less opportunities than men. Therefore it is important to support women. We (women) have many responsibilities, we can get ‘zwanger’. It is important to empower women if they want something. To empower them mentally, with benefits and to bring them together at events.”

Ye., pre-starter, één van de geïnterviewden in Vlaanderen

Ka. vindt dat er de laatste tijd best een ruim informatie- en ondersteuningsaanbod is voor startende onderne.e.m.st.ers. Vooral het aanbod voor vrouwen vindt ze heel interessant. In Brussel zijn er immers veel minder vrouwelijke dan mannelijke ondernemers. Ka. ervaart de ondernemersactiviteiten voor vrouwen als een boost. Ze participeerde aan TOV van Markant (zowel een Ja of Nee-café als de Oriëntatietour), waar zij veel interessante vrouwen leerde kennen, een aantal ziet zij nu nog. Ka. schreef zich ook in voor de e-cursus van ella en kwam naar Mind your business.

“De laatste maanden en jaren vind ik dat dat nog goed is want vroeger hoorde ik daar bijna nooit iets van, en nu zie ik overal reclame staan, ofwel is dat van één of andere bank ofwel is dat van één of andere organisatie. En vooral voor vrouwen vind ik het heel interessant want in Brussel zijn er wel weinig ondernemende vrouwen, toch minder dan mannen, veel minder. Dus dat vind ik dan heel interessant. Dat er voor vrouwen toch een boost is om te kunnen ondernemen.”

Ka., pre-starter, één van de geïnterviewden in Brussel

Als Ka. het voor het zeggen had in Brussel zou ze ondernemende vrouwen informeren en ondersteunen. Ze zou een internationaal evenement voor ondernemende vrouwen organiseren met veel media-aandacht en workshops. Ze zou vrouwen willen interesseren voor zelfstandig ondernemerschap.

“Ik zou denk ik evenementen steunen, organiseren waar dat de vrouwen samenkomen, de ondernemende vrouwen van de wereld, dat zij samenkomen in Brussel en daar veel media bij betrekken zodat dat echt gehoord wordt. Dat kan heel interessant zijn. En daarmee dus workshops organiseren, dat vrouwen echt aanwezig zijn en interesse krijgen. Echt vrouwen van een beetje overal in de wereld. Ik denk dat dat een leuk project zou zijn. Natuurlijk is dat wel fiscaal misschien niet echt goedkoop. Maar als ik dan toch zou mogen beslissen. Ik zou de vrouwen steunen en zoveel mogelijk vrouwen informeren.”

Ka., pre-starter, één van de geïnterviewden in Brussel

F. vindt het belangrijk dat vrouwelijke ondernemers elkaar steunen en hun netwerk met elkaar delen. Ze vindt activiteiten voor ondernemende vrouwen fijn en waardevol. **F. vindt het belangrijk dat vrouwen positief worden gediscrimineerd en worden gestimuleerd in hun ondernemerschap.**

Helaas hebben de ondersteuningsinitiatieven voor vrouwelijke ondernemers in Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest die ella bezocht een tijdelijk karakter, waaronder TOV en dit ondernemersproject van ella, of worden ze vanaf 2017 niet meer direct ondersteund. Vanaf 2017 steunt het Vlaams Agentschap Innoveren en Ondernemen Markant vzw, de grootste ondernemersvereniging voor vrouwen in Vlaanderen en sinds kort ook in Brussel, niet meer rechtstreeks.

AANDACHT VOOR DE ONTWIKKELING VAN EEN 'WERKGEVERSMENTALITEIT'

Volgens F. moet je als onderne.e.m.st.er bereid zijn om risico's te nemen. Veel starters die zij tijdens haar traject ontmoette konden dat niet, of waren daar volgens haar niet klaar voor. F. vindt gratis dienstverlening goed en belangrijk, en is voorstander van bijvoorbeeld onvoorwaardelijke financiële ondersteuning in de vorm van een basisinkomen, maar vindt het ook belangrijk dat startende onderne.e.m.st.ers bereid zijn om te investeren. Zowel materiaal als immaterieel. Zij werkt bij een Brusselse organisatie die jonge ondernemingen ondersteunt en stelt vast dat de zaakvoerders (v/x/m) van goed draaiende zaken allemaal in zichzelf hebben geïnvesteerd.

"If you want to be an entrepreneur you first have to invest in yourself".

F., starter, één van de geïnterviewden in Brussel

Eén van de ondernemers waar ella contact mee had tijdens het project, vindt het belangrijk om bij de begeleiding van (pre-)starters aandacht te hebben voor een mentaliteitsverandering. Als werkgever, eigen baas, dien je je anders op te stellen dan een werknem.st.er. Als werkgever is het cruciaal om te plannen op de korte en lange termijn. Je moet je inkomsten en uitgaven bewaken (al dan niet samen met een boekhoud.st.er), jezelf (durven) onderscheiden en profileren en de markt in de gaten houden. Dat zijn allemaal vaardigheden die voor de meeste werknem.st.ers niet of minder relevant zijn en daardoor minder ontwikkeld. **Als werkgever ben je verantwoordelijk voor je professionele activiteit(en), de omkadering van je werk en je eigen inkomsten.** Om dat goed te kunnen doen dient men in te zetten op de ontwikkeling van nieuwe vaardigheden en het bekomen van een mentaliteitswijziging. Job Yourself Brussel is het daar volledig mee eens en besteedt om die reden veel aandacht aan persoonlijke ontwikkeling.

Een andere startende ondernemer bevestigt de noodzakelijke mentaliteitsverandering. Als werkgever moet je je harder opstellen, voor jezelf opkomen en voor jezelf zorgen.

"Ondernemen vereist een andere mentaliteit, namelijk die van een werkgever, niet die van een werknemer. Je moet je harder opstellen als werkgever. Om jezelf te beschermen mag je niet te veel toegeven bij onderhandelingen."

Kw., starter, één van de bevroegden in Vlaanderen

HET BELANG VAN BREDERE ONDERSTEUNING

Volgens één van de medewerkers van de Brusselse organisatie Bruxelles Vivre Ensemble – Samen Leven Brussel, is voor een succesvol inclusief ondernemersproject voor vrouwen aandacht nodig voor veel meer aspecten en randthema's dan puur ondernemerschap alleen. Enkel als alle randvoorwaarden zijn vervuld, en vrouwen geen ruis meer in hun hoofd hebben, kunnen zij starten met (de voorbereiding van) een zelfstandige activiteit. Dit geldt in het bijzonder voor vrouwen in kwetsbare posities. Bruxelles Vivre Ensemble valoriseert de kennis en vaardigheden van vrouwen met een migratieachtergrond, werkt rond tewerkstelling en biedt naast vormende activiteiten voor de opstart van een eigen zaak, een luisterend oor en ondersteuning bij zaken als huisvesting, opvoeding en gezondheid.

De medewerkster merkt op dat veel kwetsbare vrouwen *al* ondernemen – zij het voor een beperkt aantal uren, onderbetaald of informeel.

DE COMBINATIE ZELFSTANDIGE ARBEID-ZORG

Kw. is zelfstandige geworden om de volledige regie over haar werktijd te hebben. Op die manier kan ze haar werk beter afstemmen op de zorg voor haar kinderen.

“Ik heb mij gevestigd als zelfstandige omdat ik vrij en autonoom wil zijn. Ik wil zelf mijn agenda bepalen, één vaste, vrije dag per week en mijn kinderen zelf van en naar school kunnen brengen.”

Kw., starter, één van de bevroegden in Vlaanderen

K. vindt het runnen van haar eigen zaak moeilijk te combineren met zorgtaken thuis. Ze heeft weinig tijd voor haar kinderen. Ze wijst andere vrouwen met ondernemingszin op het belang van organisatie en planning. Ook raadt ze hen aan om hulp en ondersteuning te vragen aan hun omgeving. K. vraagt zich af of er organisaties zijn die onderne.e.m.st.ers ondersteunen op vlak van de combinatie zelfstandige arbeid en zorg. Een medewerkster van Zenito vertelde tijdens de avond Mind your business dat zelfstandigen recht hebben op een aantal dienstencheques om de combinatie werk en privé te vergemakkelijken.

SAMENVATTING

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

BEVRAGINGEN EN INTERVIEWS

Uit de bovenstaande getuigenissen van de ondernemende vrouwen blijkt dat zij vooral nood hebben aan toegankelijke, praktische juridische, sociale, financiële en fiscale informatie die gecentraliseerd is. Bijvoorbeeld in de vorm van een website (one-stop-shop) waar alle informatie gebundeld staat in meerdere talen met een overzicht van alle initiatieven, organisaties en projecten én een volledige actuele activiteitenkalender – al is een website op zich onvoldoende toegankelijk en inclusief. Niet alle vrouwen met ondernemingszin hebben immers een computer, voldoende computervaardigheden of zijn voldoende geletterd. Daarom zijn lokale ondersteuningspunten voor (pre-startende) onderne.e.m.st.ers zo waardevol zoals OOG in Gent en GEL in Brussel. Het aanbod voor startende onderne.e.m.st.ers wordt goed beoordeeld, al is het versplinterd en niet altijd gemakkelijk te vinden. Ook blijkt het vormings- en opleidingsaanbod niet altijd inclusief. Zo houdt de koksopleiding (nog) geen rekening met (aanstaande) koks die geen alcohol drinken en/of (niet-halal)vlees eten. Ook hebben de vrouwen nood aan toegankelijke netwerkbijeenkomsten, zelfstandig ondernemerschap is immers vaak vrij eenzaam. Inclusieve, toegankelijke netwerken zijn extra belangrijk voor kwetsbare groepen die nu nog te vaak uit de boot vallen; zowel voor versterking (empowering), professionele contacten als het ontmoeten van potentiële investeerders en klanten. Verschillende vrouwen krijgen, of kregen, te maken met vooroordelen, uitsluiting en/of discriminatie, als werkende, startende of gevestigde ondernemster. Voor sommige vrouwen was discriminatie of uitsluiting de reden om een eigen zaak te starten. Anderen hebben vooral te maken met discriminatie *als* (pre-startende) zelfstandig ondernemster of beiden (als werkende/werkzoekende én als ondernemster); met name vrouwen die een hoofddoek dragen. Hier lijkt momenteel nog geen concrete aandacht voor te zijn aan de ‘aanbod-zijde’. Verder onderzoek is aangewezen om de discriminatie die de ondernemsters met een migratieachtergrond rapporteren, gedetailleerder en op grotere schaal in kaart te brengen om er vervolgens een gedegen antwoord op te bieden. Een andere lacune in het huidige aanbod lijkt een ruimere aanpak te zijn waarbij aan meer zaken aandacht wordt besteed dan ondernemerschap alléén. Dat is met name belangrijk als men werkt met kwetsbare aspirant-ondernemsters. Zij kunnen pas effectief uit de startblokken schieten als zij niet meer hoeven te overleven. Als alle belemmerende ‘ruis’ weg is, als ze bijvoorbeeld beschikken over kinderopvang en een goede of redelijke mentale en geestelijke gezondheid.

Andere aandachtspunten zijn: startkapitaal, ook rentevrij voor islamitische onderne.e.m.st.ers, en aandacht voor de ontwikkeling van een werkgeversmentaliteit in trajecten, opleidingen en activiteiten voor pre-starters. Ten slotte beoordeelden alle geïnterviewde vrouwen activiteiten voor vrouwelijke ondernemers als zeer waardevol. Het gericht stimuleren en ondersteunen van vrouwelijke zelfstandigen vinden zij zeer belangrijk gezien de ongelijke positie van ondernemsters en vrouwen in het algemeen. De gerichte aandacht voor vrouwelijke ondernemers en vrouwelijk ondernemerschap in het algemeen, maakt zelfs officieel deel uit van de Europese 2020-doelstellingen. De Europese Commissie verwacht op dat vlak inspanningen van de EU-lidstaten, waaronder België.

CONCLUSIE

Op basis van de bovenstaande informatie kan er antwoord worden gegeven op de onderstaande twee hoofdvragen die ella doorheen dit dossier trachtte te beantwoorden:

Is het zo dat het huidige aanbod voor (pre-) startende ondernemers zich primair richt op vrouwen enerzijds en mensen met een migratieachtergrond anderzijds en dat de assen gender en etniciteit niet systematisch gekruist worden?

In hoeverre worden vrouwelijke (aspirant-) ondernemers met een migratieachtergrond bereikt en bediend door het aanbod voor startende onderne.e.m.st.ers?

HET ANTWOORD OP BEIDE HOOFDVRAGEN

Aangezien de antwoorden op de hoofdvragen overlappen, worden de vragen in de onderstaande tekst samen beantwoord.

Alle organisaties voor startende ondernemers die ella in Vlaanderen en Brussel heeft bezocht, hebben oog voor (pre-)starters met een migratieachtergrond, al is de sensitiviteit en aandacht voor de doelgroep bij de ene organisatie groter dan bij de andere. Bovendien bereikt de ene organisatie meer mensen uit de doelgroep dan de andere. Zo bereikte AlloInno veel vrouwen met een migratieachtergrond en een Limburgs initiatief voor ‘allochtone onderne.e.m.st.ers’ er dan weer relatief weinig. Enkele organisaties monitoren het bereik van uiteenlopende doelgroepen (nog) niet. De bezochte organisaties en initiatieven waren stuk voor stuk zeer gastvrij en hadden een open vizier. Ze waren bereid om kritisch naar zichzelf te kijken en samen eventuele blinde vlekken te detecteren en tegen het licht te houden. Die sensitiviteit voor etniciteit gaat echter niet structureel gepaard met aandacht voor gender waardoor er in de praktijk onvoldoende oog kan zijn voor de specifieke noden van vrouwen met ondernemingszin. Een organisatie in Vlaanderen die volgens ella oog heeft voor beide assen én sociale klasse is bijvoorbeeld microStart Gent.

De Vlaamse afdelingen van Markant, dé ondernemersorganisatie voor vrouwen, zijn nog vrij wit. Markant heeft echter besloten om bewust in te zetten op diversiteit, om te beginnen met TOV. Helaas wordt Markant vanaf 2017 niet meer direct ondersteund door het Vlaams Agentschap Innoveren en Ondernemen. In Brussel is binnen een aantal initiatieven oog voor zowel gender als etniciteit. Goede voorbeelden daarvan zijn TOV (Markant) en Bruxelles Vivre Ensemble – Samen Leven Brussel. Helaas ontvangt Bruxelles Vivre Ensemble momenteel geen subsidies waardoor de volledige werking dient te worden gedragen door vrijwilligsters wat niet evident is. Ook TOV heeft een tijdelijk, projectmatig karakter. TOV zal wel worden opgevolgd door een ander initiatief: een mentoringproject voor vrouwelijke starters in Brussel⁹⁵. Het Brussels Gewest blijft echter inzetten op vrouwelijk ondernemerschap en heeft daarbij oog voor de verschillen tussen vrouwen.

Samenvattend worden de assen gender en etniciteit niet structureel gekruist door initiatieven, projecten en organisaties voor startende onderne.e.m.st.ers in Vlaanderen en Brussel. Bovendien vormen ‘mensen met een migratieachtergrond’ en ‘vrouwen’ niet altijd expliciete doelgroepen. Zo richten verschillende initiatieven in Vlaanderen zich in eerste instantie op kortgeschoolden en anderstaligen. Voor mensen uit deze doelgroepen organiseren zij bijkomende voortrajecten waarna ze kunnen doorstromen naar het reguliere aanbod. De vraag is in hoeverre het ‘reguliere’ aanbod is afgestemd op hun noden, behoeften en interesses. Daardoor heeft men niet altijd aandacht voor de noden van diverse (aspirant-)ondernemers en ondernemers met een migratieachtergrond in het bijzonder.

95 Het project heet ‘Sterke Ondernemers in BXL’. Zie voor meer informatie: <http://www.markantvzw.be/sterkeondernemers/nl/sterke-ondernemers-in-bxl/>

AANBEVELINGEN

Op basis van de bevindingen van dit kwalitatieve actie-onderzoek formuleert ella de onderstaande aanbevelingen voor organisaties en initiatieven voor startende onderne.e.m.st.ers in Vlaanderen en Brussel, vrouwenorganisaties en beleidsmakers in Vlaanderen en Brussel die zich bezighouden met zelfstandig ondernemerschap:

- > De toepassing van een kruispuntperspectief door alle organisaties en initiatieven voor startende onderne.e.m.st.ers. Op die manier is er structureel oog voor de noden van verschillende (doelgroepen) zoals (aspirant-)ondernemers met een migratieachtergrond, niet alleen in de vorm van projecten en voortrajecten
- > Aandacht voor, en ondersteuning bij, uitsluiting en discriminatie, met name op het snijvlak van gender, etniciteit, sociaal-economische klasse en religie, door organisaties voor startende onderne.e.m.st.ers en het Vlaams, Brussels en federaal (economisch en tewerkstellings-)beleid
- > Verder onderzoek naar de discriminatie van werkende, (pre-)startende en zelfstandige vrouwen met een migratieachtergrond, met name moslima's die een hoofd-doek dragen (met het oog op mogelijke uitsluitingsmechanismen en strategieën om daar mee om te gaan, bijvoorbeeld de keuze voor zelfstandig ondernemerschap omdat het niet lukt om een job in loondienst te vinden)
- > Het monitoren van het bereik van ondernemersinitiatieven en -projecten. Welke doelgroepen worden bovengemiddeld veel bereikt en welke veel minder?
- > Een representatief kwalitatief vervolgonderzoek naar de ondernemersaspiraties, posities en (ondersteunings)noden van aspirant-ondernemers met een migratieachtergrond
- > Nagaan welke initiatieven, activiteiten en projecten (bovengemiddeld) veel vrouwen met een migratieachtergrond bereik(t)en. Welke elementen komen terug en kunnen worden aangemerkt als succesfactoren?
- > Een one-stop-shop-website met daarop alle informatie, initiatieven en evenementen voor startende onderne.e.m.st.ers in Vlaanderen in meerdere talen, waaronder het Engels
- > Gemakkelijk vindbare, gratis en toegankelijke en behapbare (lieft concrete) financiële, juridische, sociale en fiscale informatie en advies voor (pre-)startende onderne.e.m.st.ers, ook offline. Bijvoorbeeld in de vorm van gemeentelijke informatie- en ondersteuningspunten zoals GEL in Brussel en OOG in Gent
- > Meer uitwisseling en kruisbestuiving tussen ondernemersorganisaties en -initiatieven en het ruimere middenveld, inclusief vrouwen- en zelforganisaties van migranten
- > Het formaliseren en standaardiseren van de selectieprocedures voor ondernemerstrajecten

- > Inclusieve, gemengde en ondersteunende netwerken waar mensen niet alleen contacten kunnen opdoen en informatie kunnen uitwisselen maar waar onderne.e.m.st.ers ook producten en diensten kunnen aanbieden en waar zij potentiële klanten en investeerders kunnen ontmoeten
- > Het bekomen van een vrijstelling voor werklozen bij de VDAB tijdens ondernemerstrajecten als Maak werk van je zaak
- > Premies voor vrouwelijke (pre-)starters
- > Een inclusievere koksopleiding of de organisatie van een bijkomende halal-koksopleiding
- > Uitwisseling en ontmoeting tussen de verschillende initiatieven voor (pre-)starters in Vlaanderen en Brussel
- > Een uitbreiding van het aantal rentevrije leningen
- > Een publiek investeringsfonds voor starters met bijzondere aandacht voor kansengroepen
- > Empowerende activiteiten voor vrouwen met ondernemingszin
- > Een forse uitbreiding van de activiteiten voor vrouwelijke (pre-)starters gericht op vrouwen met zeer diverse achtergronden en profielen
- > Mentoringprojecten voor aspirant-ondernemers
- > Gratis co-workingspaces voor vrouwelijke (pre-)starters, met oog voor startsters met een migratieachtergrond, tot zeker één jaar na opstart
- > Betaalbare co-workingspaces voor vrouwelijke zelfstandigen
- > Het openstellen van de starterscoöperatieven Starterslabo en Job Yourself voor werkzoekenden zonder werkloosheidsuitkering en leefloon. Zij vormen de meest kwetsbare groep en hebben dergelijke veilige trajecten het hardst nodig
- > Aandacht schenken aan meer dan ondernemerschap alléén, in het bijzonder als men met aspirant-onderne.e.m.st.ers in kwetsbare posities werkt. Zij kunnen pas uit de startblokken schieten als de rest van hun leven min of meer op orde staat (denk aan huisvesting, gezondheid, kinderopvang etc.)
- > Kwalitatieve, inclusieve en betaalbare zorgfaciliteiten voor kinderen en ouderen zodat vrouwen gemakkelijker de stap naar het ondernemerschap kunnen zetten
- > Meer aandacht voor niet witte en vrouwelijke ondernemers in communicatiemateriaal en de media
- > Aandacht voor de ontwikkeling van zogenaamde werkgeversvaardigheden en een werkgeversmentaliteit in workshops, trajecten, vormingen en opleidingen voor toekomstige onderne.e.m.st.ers
- > Lagere sociale bijdragen voor zelfstandigen in hoofdberoep. De huidige bijdragen zijn te hoog voor veel aspirant-onderne.e.m.st.ers, zeker kwetsbare groepen
- > Aandacht voor ondernemerschap in loopbaanbegeleidingstrajecten

GOEDE INTERSECTIONELE PRAKTIJKEN

VLAANDEREN

FLEKS (ANTWERPEN, 2017-)

Fleks wil bijdragen aan de sociale ontwikkeling en vorming van jongeren, met name uit lagere sociaal-economische klassen, in een huiselijke sfeer waar zelfontplooiing, zelfreflectie en (sociaal) ondernemerschap centraal staan. Fleks focust in het bijzonder op meisjes omdat er nog te vaak weinig aandacht voor hen is in jeugdhuizen en jeugdwerkings. Uiteraard sluit Fleks geen jongens uit. Fleks wil (maatschappelijk kwetsbare) jongeren aanspreken en ondersteunen door competentiegericht aan de slag te gaan vertrekkende vanuit een empowerende visie. Het aanbod zal bestaan uit workshops, vormingen/opleidingen, inspirerende lezingen van rolmodellen, netwerkmogelijkheden en een platform voor onderlinge ondersteuning, ontplooiing en experiment. Fleks zal tevens een informatiepunt herbergen.

DROMEN VAN WERK. MAAK WERK VAN JE DROMEN (GENK, 2016)

Tien jonge Genkse vrouwen werden gedurende één werkdag gekoppeld aan een inspirerende, ondernemende Limburgse vrouw met als doel om de jonge vrouwen en meisjes te stimuleren om tot een eigen visie te komen op de toekomstige uitdagingen rond werk en zelfstandig ondernemerschap evenals alle randvoorwaarden. Onder begeleiding van de stad Genk en een duo-partner, benutten de meisjes hun indrukken om te komen tot analyses over uitdagingen waar vrouwen en meisjes op vlak van (zelfstandig) werk voor staan. Daarna formuleerden de jonge vrouwen voor deze uitdagingen een aanbeveling of een voorstel tot aanpak. Om daartoe te komen organiseerde de dienst Diversiteit en Gelijke Kansen gezamenlijke en individuele brainstormmomenten met de jonge vrouwen waarbij ze werden versterkt om verder te werken op de reeds verzamelde indrukken.

DROOM VAN EEN EIGEN ZAAK

(ANTWERPEN, SYNTRA EN PARTNERS, 2011-2012)

Droom van een eigen zaak was een voortraject, in aanvulling op het reguliere aanbod, voor (deeltijds) werkzoekende vrouwen van etnisch-culturele minderheden met ondernemingszin in Antwerpen. In het kader van Droom van een eigen zaak organiseerde Syntra, in samenwerking met de8, 10-12 sessies met een informeel karakter over uiteenlopende onderwerpen. De onderwerpen waaronder startmodaliteiten, sociale zekerheid, opleidingen en boekhouding, werden bepaald na een kwalitatieve bevraging onder ondernemende vrouwen met een migratieachtergrond in Antwerpen. De sessies waren informeel, praktisch en interactief van karakter en werden praktisch afgestemd op de mogelijkheden van de vrouwen. Er werd gewerkt met ervaringsdeskundigen en getuigen om een sterke link met de praktijk te behouden. Het project had tevens een netwerklinguïk waarbij (succesvolle) ondernemers werden samengebracht om expertise uit te wisselen. Ook werd er gepeild naar vormingsnoden.

BRUSSEL

TOV BRUSSEL (2016-2017)

TOV, een project van Markant vzw in samenwerking met Zenitor en Unizo Vlaams-Brabant en Brussel, inspireert en begeleidt vrouwen met diverse profielen en achtergronden naar zelfstandig ondernemerschap aan de hand van inspiratiecafés, netwerkavonden, gratis loopbaancoaching in groep en een (gratis) telefoonnummer. De activiteiten en initiatieven van TOV Brussel zijn voor vrouwen die in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wonen of er willen ondernemen.

BRUXELLES VIVRE ENSEMBLE – SAMEN LEVEN BRUSSEL (2011-)

Bruxelles Vivre Ensemble – Samen Leven Brussel zet zich in voor de waardering van de knowhow, talenten en competenties van migrantenvrouwen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

De organisatie ondersteunt, en biedt vorming aan, vrouwen die een eigen zaak(je) willen starten. Bruxelles Vivre Ensemble ondersteunt tevens kwetsbare vrouwen op weg naar betaald werk en organiseert sociale gesprekken om de vrouwen ruimere ondersteuning te kunnen bieden.

**BIJLAGE 1
PROFIELEN GEÏNTERVIEWDE VROUWEN**

Voorletters	Statuut	Leeftijd	Woonplaats
K.	Zelfstandige in hoofdberoep	45	Gent
Y.	Bediende, zelfstandige in bijberoep	24	Antwerpen
M.T.	Zelfstandige in hoofdberoep	43	Zeebrugge
Kw.	Zelfstandige in hoofdberoep	34	Aalst
V.	Zelfstandige in hoofdberoep	42	Tienen
M.	Zelfstandige in hoofdberoep	32	Gent
Ye.	Leefloongerechtigde, zelfstandige in hoofdberoep via Starterslabo	39	Gent
J.	Bediende, ondernemster in bijberoep	34	Gent
Ka.	Ambtenaar, pre-starter	29	Brussel
F.	Bediende, zelfstandige in bijberoep	46	Brussel

**BIJLAGE 2
BEZOCHTE EN BEVRAAGDE ORGANISATIES EN INITIATIEVEN IN
VLAANDEREN EN HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST**

1.	VDAB
2.	Syntra Vlaanderen
3.	Starterslabo (ETNO)
4.	Maak werk van je zaak
5.	microStart
6.	Stebo (AZO)
7.	Unizo
8.	Markant vzw
9.	Bruxelles Vivre Ensemble
10.	Job Yourself (JYB)

